

проза

проза

Людміла Рублеўская

...у кожнай ракавінцы – гучыць мора,
у кожным камяні і ў кожнай валошцы –
жыве Беларусь...

Скокі съмерці

Гатычны раман

Мілавіща звязала над цёмным вострым абрыйсам храму, нібыта ап'яnelы бойкаювой пусыці стралу ў неба, і яна прарвала чорны аксаміт смугі, за якой палае вечны блакітны агонь. Зусім не падобны на згубны агонь, падораны съмяротным... У водблісках паходні, якую трymаў Богуш, твары людзей здаваліся злавесна змрочнымі, нібыта гэта была чарга да Харонавай пераправы, калі гнеў, сылёзы, як і колішняя весялосыць, ужо нават не ўспамінаюцца. Але Богуш ня верый, што душы апошніх старавежцаў сталіся збуцьвелай лістотай, што съпяшаецца схавацца пад халодным сънегам часу.

Заканчэнне.
Пачатак
раману
читайце
ў № 5 (18).

— Панове рада, мы павінны ісьці на вежу! Гэта наш горад, нашая вольнасць. Няўжо шляхта дапусыціць, каб прышлыя гвалтавалі яе нявестаў і дачок! Мы нападзем зьнянацку і раскідаем гэтых бенкартаў, як шалупіньне, і вернем наш маястат!

— І ўсе загінем, — падаў голас руды маладзён з перавязанай хусткай шчакой. — І дзеля чаго? Ведама, ты за нявесту хочаш адпомсьціць. Але ж войт сказаў — яе там няма! І я яму веру.

— І я веру! — адгукнуўся стары шляхціц у жупане, аздобленым палысельм лісіным футрам, з мячом, дзяржалына якога ўпрыгожвалі дыяменты, вялікія, як вока сарны, за кожны з якіх гаспадар мог набыць тузін сабаліных футраў. — Ня стане Лаўрын спагадаць італійскуму нехрысьцю. Мы з Рожай побач пад Грунвальдам біліся. Гэта — рыцар!

— Пан Рожа можа й ня ведаць, што Бернасоні паланіў Анэту! — запярэчыў Богуш, і яго вочы — нават у цъмяным съятле паходні было відаць — запалалі гневам. — Слова гонару — я бачыў Анэту ў вакне вежы! Зайтра ж я прарвуся туды з мячом і здабуду праўду з іхніх паганых вуснаў! Рушым! Нас ня так ужо мала — тут мо з паўсотні, а калі сабраць усіх, хто можа зброю трymаць — сотні дзязве набярэм...

— Ты думаеш, усе, хто застаўся жывы, пойдуць за табой? — іранічна спытаў стары шляхціц. — Памыляешся. Паглядзі — у горад зъяджаюцца новыя насыльнікі. Едуць майстры, едуць купцы... Пустыя дамы ачышчаюцца ад пошасьці і сустракаюць новых гаспадароў. Калі мы ўсчнем новую бойку, што станецца? Знаў пустэча? Ты забыўся, што на Старавежск у любы дзень могуць напасьці татары, што ноўгарадскі князь ужо дасылаў сваіх выведнікаў... Кажуць, у пушчы бачылі іх атрад. Вычэкаюць, як каршуки. Хто абароніць горад, калі ўнутры яго пераб'юцца? Не займайся пашчаваньнем, звадай, Радчыш... Радуйся, што Бог зылітаваўся над табою і даў перажыць пошасьць...

— А ці тая пошасьць не з дапамогі паганага лекара пачалася? — гнёуна ўскрыкнуў Богуш.

Шляхта загула...

— Праўда, як прыехаў паганец — адразу шалёны карагод затаньчыў... Без ведзьмака не абыйшлося...

— Ну дык што, панове рада, — адчайна спытаў Богуш, — мы пойдзем на вежу?

— Не... — прагучаў сумны голас, і ўсе ўражана змоўклі. Бурмістр — пан Варава Ляскевіч, падышоў да Радчыша, паклаў яму на плячо цяжкую, натруженую ў шматлікіх бойках, руку. — Прабач, сыне... Так, я быў бы рады назваць цябе сынам, — голас старога рыцара здрыгануўся. — Але, відаць, ужо ня станецца... Ты так і не навучыўся думаць, што вынікае з тваіх дзеяў. Не заўсёды першае парыванье —лепшае! Я веру Лаўрыну Рожы. Я таксама быў на Грунвальдзе. І, калі Лаўрын прысягае... Маю дачку паклікаў да сябе Гасподзь. Таму ня варт дабіваць горад, Богуш. Мы павінны застацца жывыя і ў свой час прыйсці на сойм, і каб нашыя зноў патрапілі ў раду і там змагаліся за вольнасць гораду.

Паны ўхвальна зашумелі, ня слухаючы больш адчайных заклікаў маладога рыцара.

— Панове рада... Вашая вольнасць... Ваш гонар... Слова маё... Анэта жывая! Анэта ў вежы!

Мілавіца абыякава звязла над цёмнымі вострымі дахамі места, не зважаючы на рэдкія агні ўнізе, якімі людзі спрабавалі адваяваць у начы ка-валачак свайго жыцьця.

— Вядома, паненка ў вежы... Хе-хе-хе... Дзе ж ёй яшчэ быць?

Госьць падышоў так ціха, нібыта не на чалавечых нагах. Старавежцы рассунуліся ўбок, прапускаючы ў кола, асьветленае паходній, скурчаную хударлявую постаць.

— Ты бачыў яе? — голас Радчыша гучаў амаль умольна.

— Бачыў. Лекар трymае яе ў малым пакоі па левую руку ад соймавай залы.

Таму, хто абрынуты ў ценъ, прыемна часам стацца каменьчыкам, ад якога ідуць вялікія кругі па вадзе. Карэйва, выскаліўшыся, слухаў крыкі вакол.

— Значыць, Рожа зманіў мне? — сурова спытаў Ляскевіч. Карэйва пакруціў галавой.

— Хе-хе-хе... Войт нічога ня ведае. Бо дзяўчына — апантаная.

Пры апошніх словах блазна людзі ўстрывожана змоўклі.

— Ты маніш! — Радчыц сунуў камусыці сваю паходню і схапіўся за дзяржална мяча. — Ты маніш, як сапсананы варган!

— Хе-хе-хе! — у съмеху Карэйвы гучала пагроза. — Не забываіся, вельмішаноўны, я — рыцар. І шляхецтва мяне анікто не пазбайдзяў. І хаця твая сыпіна прамейшая за маю, меч я выхопліваю хутчэй, чымся ты, смаркач.

— Пан Радчыц, ахалонь! — стары шляхцюк адсунуў Богуша ад прыхадня. — Кажы, як ёсьць, блазан!

Карэйва агледзеў цёмныя твары старавежцаў, на якіх скакалі чырвоныя адбіткі полымія.

— Бачыў я дзяўчыну, якая таньчыла ў шалёным карагодзе і выжыла. Яна ўжо не такая, якой вы памятаеце яе. Лекар вылечыў ейнае цела, каб зрабіць дапаможніцай у сваіх вядзьмарствах. І войта не прасіце... Хто ведае, магчыма, лекар ператварае дзяўчыну ў котку ці ў птушку... Загадае пан Лаўрын абшукатц пакоі — а дзяўчыны няма... Хе-хе-хе... Супраць лекара войт без дазволу Вялікага князя ня пойдзе. Вырашайце самі, што будзеце рабіць, панове... Я — сказаў...

Цёмная постаць зьнікла ў начы.

— Хто пойдзе са мной раніцою на вежу? — закрычаў Богуш.

— Я, вядома... — пан Варава стаў побач з маладым рыцарам. — Хто з намі?

Азвалася з дзясятак шляхціцаў. Але большасць не хацела біцца за апантаную. У кожнага меліся свае памерлія, свае дарагія, што не маглі ачомацца ад хваробы... А змагацца з чарамі — справа съятароў. Зорка Мілавіца сыпала халоднае блакітнае сяйво на невялікую купку людзей, што не хацелі разлучацца са съмерцю. Пан Варава сумна аблёў іх вачыма. Самыя лепшыя і сумленныя... Гэта значыць, што хутка на іхний зямлі такіх застанецца яшчэ мениш.

— Дзякую, панове... Як разьвідненне, мы пойдзем на пляц і станем патрабаваць ад Рожы аддаць маю дачку і пакараць лекара. А калі ён не паслухае... Нам застанецца слаўна памерці.

Богуш сурова зьвёў бровы і падняў да Мілавіцы вочы, гэткія ж сінія, як яе съятло, нібыта заклікаючы ў съведкі.

— Я абяцаю, пан Варава, што войту давядзецца прыслушахацца да нашых словаў. Любым коштам! Але прашу пачакаць яшчэ дзень.

— Што ты задумаў? — спытаў пан Варава. Але Радчыц толькі ўпарты бліснуў вачыма.

— Праз дзень, на досьвітку, мы зьбярэмся тут і вернем сваю вольнасць!

Малады рыцар рэзка павярнуўся і сышоў. Мілавіца глядзела яму ўсьлед.

111

— Iх будзе тры тузіны... Ня больш...

Дзіве постаці шапталіся ля вакна вежы. У прывідным съятле далёкіх зорак відаць было толькі, што адзін з суразмоўцаў — каржакаваты, вялікі, другі — сагнуты ў крук.

— Нашто ты гэта зрабіў?

— Тс-тс-тс... Забыўся, што табе сказаў Вялікі князь?

— У мяне памяць не адбіла. Я мушу выконваць усё, што ты кажаш. Але я не разумею...

— Хе-хе-хе... Нашто табе ўсё ведаць і разумець, войт... Для гэтага ёсьць я... Сымешны, бяскрыўдны, усюды пісны... Князю не патрэбныя ведзьмакі, якіх усе ненавідзяць, Лаўрын. Князь хоча стаць каралём, яму трэба літасць папы... А Бернасоні, калі ты ня ведаеш, учёк у Прагу з Італіі, бо яго абвінавацілі ў чарапіцтве. Герэтыкі і валхвы, нават калі яны саслужылі сваю службу, мусіць сысыці ў цемру, ня плямячы съветлы воблік уладара. Няхай бунтоўнікі ўвойдуць у вежу... Хе-хе-хе... Няхай заб'юць лекара... А твае людзі заб'юць іх.

Каржакаватая постаць адхінулася ўбок.

— Я ведаю многіх старавежцаў... Гэта слайўныя рышары...

— Хе-хе-хе! Кожнаму быў дадзены выбар! Тыя, што прыдуць – самі абраці съмерць і шлях здрады. Гнілы зуб варты вырываць. Князь наш створыць вялікае і моцнае каралеўства, на вякі. А я – князеў няварты слуга... Каб ня ён – я зынік бы, скалечаны, абраставаны, бяз сэнсу ў жыцьці... Ты пахіснуўся ў вернасці сваёй, Рожа?

— Хутчэй згіну.

На нейкі час запанавала цішыня, нібыта двое прыслушоўваліся, ці нач пакорліва паглынула прамоўленыя слова, ці не ператварыліся тыя слова ў нешта асонае, жывое і агіднае, як вужакі...

— А што рабіць з дзеўкам, калі лекар яе не заб’е?

— Хе-хе-хе... Ты аддасі яе мне...

Каржакаватая постаць пагрозна варухнулася. Шэпат ледзь не ператварыўся ў крык.

— Ах, ты юрлівая пачвара...

— Ціха, ціха... – зашаптаў прыгорблены. – Нікому ня дам забіць не-бараку. І сам не пакрыўджу. Я адвязу яе ў Вільню, у кляштар. І маетнасць паненкі не замай! Князь апякуеца сіротамі...

111

Анэта ў каторы раз чытала псалом... «Акрапішы мя ісопам, і ачышчуся, амыешы мя, і пачэ сънега ўбялося... Ваздаждзь мі радасць выратаваныя Твайго і духам Уладарным съцвердзі мяне... Навучу беззаконныя шляхом тваім, і нечасціўня да цябе звернуцца...»

Промні кволага лістападаўскага сонца, што прабіваліся скроў шчыліны між дошак, якія захіналі вакно, ледзьмаглі асьвятліць стары пергамен. Буквіцы, выведзеныя дзесьці ў кляштары няспешнай рукою мніха, яшчэ звязлі барвай і пазалотай, нібыта восенская лістота. Анэта не хацела думаць, што пройдуць гады, а можа, вякі, і гэтыя фарбы паблякнуць, выцьвітуць, як тая лістота, і съянтая книга таксама ператворыцца ў пыл... Страшна было пра гэта думаць... Але съмерць усё яшчэ таньчыла навокал, і нагадвала – няма нічога вечнага на зямлі... Словы, што ты прамаўляеш – застануцца. А вусны, якімі ты іх прамаўляла, літары, па якіх сылізгалі твае вочы, ты сама, гэта вежа, гэты горад ператворацца ў пыл. Як усе, каго любіла...

У траўні яны з Богушам змовіліся і ўцяклі ў лес на таемнае съяткаваныне Клескуна. Съятар заклікаў на казані ў царкве супраць таго, каб гараджане хадзілі на паганская съвяты. І бацька забараняў. Але Анэта і Богуш былі такія маладыя, гэта здавалася гарэзнаю гульней, якую ўсемагутны Гасподзь прабачыць... Калі Анэта была малая, нянька рассказвала ёй пра Клескуна, вясёлага і разгульнага хлапца, ён жыў

калісьці на небе і вадзіў месяц, седзячы на ім вершкі. То сьветлым бокам паверне яго, то цёмным... Але неяк адлучыўся Кляскун да каханай дзяўчыны, і Пярун абрыйнуў яго за гэта на зямлю... Толькі адбітак твару юнака на Месяцы можна разгледзець...

Як было дамоўлена, Анэта вылезла праз вакно, і яны з Богушам пабеглі, выбіраючы непрыкметныя съежкі, зважаючы наводдаль у яркім съятле поўні самотныя постаці, што гэтак жа, хаваючыся, кіраваліся да лесу. Блакітнае сяйво залівала гольле соснаў і высокую траву... І, вядома, менавіта Богушу надзелі на галаву вянок з травеніцкіх кветак, і ён на цэлую ноч стаў Клескуном, і ніводная дзяўчына не магла яму, павадыру Месяца, у гэтую ноч адмовіць... Але Богуш глядзеў толькі на Анэту. Яны круціліся ў карагодзе, і ня мела значэння, хто ты – князь або халоп, хрышчаны ў імя Святога Духа або паганец, і сипявалі: «Кляскун, Кляскун, клясь, клясь...»

Сяйво месяца і водар зёлак, зоры ў траве ці раса... Сплятающа руکі, зылівающа цені... І сплятаеца побач у траве кубло залатых змей... Ці ня стаў шалёны карагод съмерці расплатай за той, у травеніцкім лесе? Як пасыля лаялі іх, блазньюкоў, бацькі – не ўдалося схаваць свой учынак. Анэта два тыдні прасядзела дома, пад замком, у малітвах... Акрапі мя ісопам, і ачышчуся... Як расплаціўся за свае легкадумныя паводзіны Богуш – Анэта ніколі не распытвала. Але, мусіць, яму давялося горай, чым ёй. Сама яна шчыра пакаялася, і з жахам уяўляла, як незваротна для яе магло скончыцца баліванье на паганскім съяце, і каму служаць насамрэч падчас гэткіх ігрышчаў... Яна старалася не ўспамінаць пра туго чмуту... Толькі часам, начамі, водар далёкай травеніцкай начы ўзгадваўся салодкай грахойнай трывогай...

Цяпер у Анэты хаця б ёсьць на памяць адбітак твару прыўкраснага юнака на Месяцы...

Дзіверы пакою расчыніліся. Лекар захінаўся ў зялёны плашч, падбіты сабаліным футрам, нібыта яму было холадна. Анэце раптам зрабілася страшна – бо госьць глядзеў кудысьці праз яе, нібыта яна была празрыстым кавалкам лёду.

— У гэтым горадзе больш нельга заставацца,— Бернацоні падціснуў вусны, і Анэта раптам зразумела, што ён устрывожаны і ўсхваляваны, як ніколі. – Зоркі паўсталі так, што прарокуюць няшчасце, агонь, боль...

— Даўкі адпусці мяне! – дзяўчына не пракрычала гэтыя слова, а прашаптала, і яны нібыта адразу бясьсіла ўпалі на падлогу, як мокры сынег.

— Вакол мяне скача съмерць... – горка прамовіў Бернацоні, зноў зъвяртаючыся нібыта да самога сябе. – Я ператварыў яе ў сваю служку, пасадзіў на ланцуг, як злога сабаку, і яна здабывала мне патрэбнае... А можа, гэта яна трymала мяне на ланцугу? Колькі можна беспакарана слугаваць съмерці? Пераступі праз тысячу тысячаў наўцоў – і аб нейкага, тысяча першага, спатыкнешся. Я загадаю спакоўваць мае гадзіннікі, донна. Дзякуючы табе, яны больш ніколі ня схібяць. Ты паедзеш са мной.

— Куды? Навошта? – Анэта адчувала, што пачынае дробна дрыжэць, быццам шклянка на стале ад бою гадзінніка, і, шукаючы дапамогі вышэйшых сілаў, паклала руку на раскрытае Евангельле.

— У вялікі съвет, маленькая дзікунка... Да вялікіх ведаў.

— Я не паеду, — Анэта намагалася, каб у голосе не прагучала й ценю боязі. – Ты страшны, акрутны чалавек, лекар... Ты зынішчыў волю майго гораду. Ты зынішчыў маю волю...

Бернацоні сумна ўсьміхнуўся.

— Воля, воля... Ты зноў гаворыш пра тое, чаго ня ведаеш. Успомні абарончыя валы вакол твойго гораду... Магутныя, высокія... А ты ведаеш,

хто іх насыпаў? Каго магістрат гвалтам пасылаў на «валовую работу»? Бедакоў, што не маглі выплаціць «падымнае», непачцівых жанчын, што пайшлі ў самадайкі, калі іх дзеци з голаду пухлі, лёзных людзей, свавольных рамеснікаў... Прыйдзе жабрак у вашае слайнае места – а яго «на вал», капай зямлю пад дажджом ды бізуном цівуна... Запярэчыць шавец або рымар супроць цэхавога майстра – на вал... Як ты думаеш, для гэтых людзей твой Стараўежск таксама – вольны горад?

Анэта разгублена маўчала. Бернацоні лёгка прайшоўся па пакоі, нібыта лемпарт.

— Воля... Скуль ты можаш ведаць пра волю, жывучы ў гэтым забытым Госпадам куце... Тут цябе адно што заб'юць, як апантаную. А ты можаш мне яшчэ дапамагчы.

— Я не хачу дапамагаць табе ў тваіх чарах! – запярэчыла Анэта.

— Зноў ты пра чараўніцтва, маленъкая дзікунка... – раздражнёна сказаў Бернацоні. — Мне патрэбны адвар, які я яшчэ ня склаў да канца. Мая праца ня скончаная, і твая таксама. Я выведу цябе адсюль незаўважна. Рыхтуйся...

— Я застануся!

Але дзьверы ўжо зачыніліся.

Я сядзела, бясьсіла апусьціўшы галаву на стол, завалены паперамі. Тахканыне адрастайраваных Юрасём гадзіньнікаў у суседнім пакоі майяvala ў маёй беднай галаве выразную карціну: хвілі падаюць жалезнымі кроплямі на каменнную падлогу, падскокаўшы, коцяцца, сутыкаюцца, як більядныя шары, і вось ужо ўся падлога засыпаная імі, бліскучая звонкая гара вырастает да столі, вось-вось засыпле мяне халодным важкім цяжарам... Так і ў беднага прафесара мазгі «паехалі»... Як патлумачыў за съняданкам Макс, чарговае абвастрэнне шызафранії. А цяпер са мной нядобрае...

Псіхічныя захворваныні сапраўды заразныя...

— Што з Вамі, дарагая паненка?

У голосе Макса, здавалася, гучала непадробная трывога... Гэта было нашмат лепш, чым ягоны звычайна бадзёры тон. Я падняла галаву, праўляла далоньмі па твары, сціраючы начныя жахі. І нечакана загаварыла пра тое, што аніяк не хацела з некім абмяркоўваць.

— Скажыце, гэта праўда, што калі сны паўтараюцца, гэта прыкмета шызафранії?

Калі Макс і зьдзівіўся, то змог гэта не паказаць. Ён прысеў побач на офіснае шэрае крэсла і іранічна ўсьміхнуўся.

— Калі б вы ведалі, колькі ў кожным з нас того, што ўрачы ў розны час лічылі сімптомамі шызафранії, вы б зьдзівіліся. Людзі праста палочаюцца ўсяго, на іх погляд, незвычайнага, асабліва што тычыцца ўласных адчуваньняў. А ёсьць такая зьява, як галюцыянацыі ў зусім здаровых – напрыклад, калі прачынаешся... Расплющваеш вочы, а ўзоры на шпалерах ажываюць, ці бачыш у іх чыесыці ablіччы... Я, дарэчы, часта съню адны і тыя ж сюжэты. Праўда, калі верыць Юнгу ды ягоным пасьлядоўнікам, то тых сюжэтаў усяго некалькі на калектыўную падсвядомасць чалавечства.

Макс прыязна паглядаў на мяне, пакручваючыся ў крэсьле. Позірк шэрх вачэй з доўгімі вейкамі то гарэзны, то даверлівы... Сьветлыя власы ўкладзеныя ў мастакім непарафадку з дапамогай геля. Шэры гольф, сьветлы пінжак, нагавіцы з акуратна выпрасаванымі стрэлачкамі... Стыльны мужчына. Разумны і іранічны. Мімаволі ўспомніўся Юрась з

ягонымі працёртымі на локциях швэдарамі, вечнымі джынсамі і няшчаснасцю. Як добра, што былы муж так і застанецца для мяне быlyм... Разам з усімі сваймі жыцьцёвымі няўдачамі.

— Ганна, прабачце за нахабства, але што за сны вы бачыце?

Макс, не дачакаўшыся ад мяне дабраахвотнага працягу спавядання, падахвочваў да шчырасці. Што ж, ён, відаць, не такое чуў...

— Сыніца сярэднявечча... Нібыта я – дзяўчына, якую замкнулі ў вежы. Але ўсё так съцерта... Як у кепскім фільме. Танныя дэкарацыі, танная рамантыка... А момантамі – рэальна, аж да жаху. Памятаю, у маіх снах ёсьць блазан з сагнутай сьпінай... Ён увесы час съмяеца. Злая жанчына з цёмным, сухім тварам... Прыйгожы рыштар, якога да мяне не пускаюць. А яшчэ нейкі ці то доктар, ці то астролаг у цёмным... Часам гэта ўсё прывязваецца да рэальнасці – доктар здаецца мне самым Бернасоні, якому належалі гадзіньнікі... Вежа – Ставрэжскай ратушай... Праўда, апошнім часам забываю, што съніла... Толькі ўражанье застаетца – змрочная готыка. Прачынаюся ўся змучаная...

Я змоўкla, баючыся падняць вочы на пана псіхолага. Ягоны вясёлы съмех змусіў мяне падняць вочы. Макс нахіліўся да мяне.

— Вашыя сны – проста падарунак... для падручніка па псіхааналітыцы. Такія... тыповыя. Дакладней – архетыповыя. Ня буду нагрувашчваць вас тэрмінамі, але, скажам, блазан падобны да Трыкстэра, аднаго з архетыпаў, апісаных Юнгам. Ён увесычасна крыўляеца, ня добры і ня злы, але можа парадзіць, дапамагчы... Ці ўчыніць брыду. Так?

Я моўкі кінула галавой. Макс усыміхнуўся і працягваў.

— Доктар у чорным – безумоўна, гэта Персона... Тая частка вашай асобы, якую вы лічыце галоўнай, і якая насамрэч – вашия забабоны, ваша нязьдзейсненае славалюбства, жаданье добра выглядаць у вачах іншых... Ён вамі камандуе, вы – у ягонай уладзе, хочаце вызваліцца, але вам не хапае моцы... Так?

Я засыпяла сказаць самае патаемнае, што мяне мучыла.

— Ну калі я не звар’яцела... Можа, я ўспамінаю нешта... з мінулага жыцьця?

Макс загаварыў нечакана сярдзіта.

— Ну не чакаў ад вас такога... Адразу выкіньце падобны блёкат з галавы. Рэінкарнацыя... Душа паслухмянага баабаба перасяляецца ў крэветку. Як вы можаце ў такое верыць? Вось жа на вас срэбны крыжык... Вы хрысьціянка?

Я вінавата апусьціла галаву.

— Хрысьціянка... Але мне страшна... Я не разумею, што са мной адбываецца...

— Тое, што з усімі, хто доўга хаваецца ад сваіх проблемаў, — гэтак жа сярдзіта сказаў Макс.— Гэтыя праблемы знаходзяць іншую форму, каб дастукацца да съядомасці. У вашым выпадку – праз сны. У іх непазнавальна зъмяніеца знаёмая рэальнасць, сінтэзуеца з некалькіх вобразаў – адзін. Вы бачыце сябе замкнёнаі у вежы... Гэта з-за артыкула пра вежу ў вас пачаліся непрыемнасці? Прабачце, але мне тое-сёе пра Вас рассказываў пан Янчын.

— Так...

— І ў жыцьці вы не знайшлі годнага выйсця з сітуацыі. Вось вам і сімволіка... Вечарам прыходзіце да мяне ў кабінет, гэта на другім паверсе. Пагаворым, падумаем... Ігар, наш ахоўнік, правядзе да мяне.

На другі паверх паслья ўрачыстага абеду ў дзень прыезду мы ніколі не хадзілі. Нашае месца – у быльых пакоях для прыслугі. Але нават з-за

цікаўнасьці патрапіць на «панскі паверх» да «псіха» ісьці не зьбіраюся. Вось скончу сваю працу – і дахаты... Хай Юрась адзін важдаецца... Цікава, ён праўда, як сказаў мне за съняданкам «чалавек небяспечнай прафесіі» Ігар, паехаў разам са Стэлай у царкву на нядзельную службу? Такі вернік стаў... Што ж, няхай Гасподзь дапаможа ім абодвум... І мне б не пашкодзіла паехаць з імі. Калі я апошні раз была ў царкве? На Вялікдзень, мусіць. Ня дзіва, што цемра сабралася на душы...

Так, вырашым апошнюю загадку. Няхай Аркадзь выявіўся цынічным нягоднікам, але – кінуць працу, адмовіцца ад грошай? Калісці я б так і зрабіла, нават з-за адной зънявечанай вежы. Але цяпер не знаходзіла ў сабе стрыжня, які б утрымаў мяне ад жадання схіліцца перад абставінамі. Хаця мне ўсё менш падабалася, што гаспадары цікавіліся адно дос্যедамі з гадзіннікамі, тым, што я пра іх перакладала, перапыталі, прысыпешвалі, кантралявалі, а пра Аркадзя нібыта й забыліся.

Я расклала на стале паперы з запісамі. Мы маем дванаццаць гадзіннікаў. Кожны названы ў імя аднаго з дванаццаці апосталаў. У якой чарговасці звычайна згадвающа вучні Господа? Так, як іх паклікаў Гасподзь? Першымі былі Пётр і яго брат Андрэй, рыбary... Пасьля – зноў браты, Якуб Зевядзеў і Ян. Потым – Піліп, Баўтрамей, Тамаш, мытар Мацей, Якуб Алфееў, Тадэвуш, Сымон, і апошні – Юда... Ці магла быць іншая чарговасць? Я яшчэ раз прайшлася па інтэрнэтаўскіх сайтах, трапляючы то на форум прыхільнікаў готыкі, то да акварыумістай: «Мая залатая рыбка ляжыць на баку, вочы вырачыліся, а хвосьцік падкурчаны...» І нарэшце на сайце аматараў эзатэрыкі напаткала табліцу, дзе кожны апостол звязваўся з пэўным знакам Задыяку. Чарговасць была трохі іншай... Пётр – Авен, Андрэй – Цяля, Якуб Зевядзеў – Блізнюкі, Ян – Рак, Тамаш – Леў, Якуб Алфееў – Дзева, Піліп – Вагі, Баўтрамей – Скарпіён, Мацей – Стралец, Сымон – Казярог, Тадэвуш – Вадалей, Юда – Рыбы... Да таго ж усё ўвязвалася са стыхіямі, рэчывамі, колерамі, каштоўнымі камяннямі... Гэта, вядома, блюзнерства. Асабліва для сярэднявечнага хрысьціяніна. Што было важней для Бернацоні – слова Святога Пісаныя або астралогія? Я ўявіла лекара... Падобным да таго, чорнага лекара маіх сноў. Пранізылі погляд чорных вачэй, строгія вусны... Амаль Калыванаўскае ablічча! Уявіла, як ён зацята паводзіўся падчас допытаў інквізіцыі... Сярэднявечная Прага – горад магаў. Лекар на той час абавязкова мусіў быць і астролагам. Як там у вершы Максіма Багдановіча:

«Скарына, доктар лекарскіх навук,
У доўгай вопратцы на вежы сочыць зоры.
Яны спрыяюць! Час! З рухавых рук
Скарыны п'е адвар пан земскі пісар хворы».

А Бернацоні быў не шараговы лекар... Значыць, і вядомы астролаг. І наш Вялікі князь напэўна зацікавіўся ўменьнем пражскага італьянца чытальні зоры. Таму, калі ўжо Бернацоні даў гадзіннікам імёны апосталаў, мог прывязаць іх і да знакаў задыяку...

Бразнулі дзьверы. Юрась зайшоў у мой кабінет. Сінія вочы з-пад прамых броваў глядзелі проста, адкрыта... Не, ня можа быць, каб гэты чалавек быў забойцам! Дамагурскі маніць ня ўмеў. Калі б сапраўды давялося ўчыніць съмяротны грэх – спакутваўся б, як Радзівон Раскольнікаў... Хаця нешта яго вярэдзіць... Але ж зараз, наколькі я яго ведаю, ён мне пра гэта расскажа.

— Табе шмат засталося працы? — ён чакаў адказу з незразумелай мне трывогай.

— Лічы, скончыла! — пераможна заявіла я і распавяла пра сваю задыякальную гіпотэзу. Юрась кіўнуў галавой, але неяк без асаблівага энтузіязму.

— Так і было... Ты малайчына! Ведаеш, Стэлу адправіў дадому... Сама папрасілася. Нават згадзілася ў клініку заўтра ж пайсьці. Я быў заплаціў грошы за першы курс лячэння, маці адвядзе яе... І цябе добра было б дадому адправіць...

Я раздражнёна глядзела на ягоную схіленую галаву з цёмнымі вожыкам, прысыпаным на скронях сівізной, на сашчэпленыя рукі са зьбітымі на костачках пальцамі — механік...

— Я не бандэроль, каб мяне адпраўляць.

Юрась падышоў да дзвіярэй, чамусыці зазірнуў за іх — што, думае, нібыта нас падслушоўваюць? — і ціха прагаварыў.

— Ведаеш, што Зыміцера Патапавіча ўчора забралі ў клініку?

— Ведаю. Чарговы прыпадак шызы. Ну і што?

Дамагурскі трывожна ўздыхнуў.

— Прафесар усё казаў, што блізкі да разгадкі, што пан Калыванаў будзе задаволены, нёс нейкую ахінею пра сусьеветны парадак, які без Калыванава прападае... Дарэчы, я даўно заўважыў, што ні професар, ні гэты лялечны Макс мне шмат чаго не расказваюць... Я адрамантаваў амаль усе гадзіннікі. Дык вось, Зыміцер Патапавіч і вырашыў, што ўжо можна праводзіць эксыперымент. Прыйшоў сюды ўвечары, сам, нікому нічога не сказаўшы, паставіў гадзіннікі на бой, вакол сябе шклянкі, чаркі... Тут, у падвале, яго і знайшлі. Мне гэта не падабаецца. Не для добрай справы Бернацоні ладзіў свае д'ябалскія машыны.

Я паціснула плячыма.

— Гукі ад іх непрыемныя... Але ж не здаровы чалавек ад іх звар'яцеў. Не перабольшвай.

Юрась зноў панурыўся.

— Ведаеш, дай мне твой съпіс, як гадзіннікі рассстаўляць...

Я рассымялялася.

— Хочаш за Зыміцерам Патапавічам адправіцца?

Але былы муж жарту не падтрымаў, узяў з маіх рук аркуш і пайшоў корпацца ў старадаўніх жалязяках.

У мaim так званым кабінече вокнаў ня мелася, і ад таго мне ўвесь час мроіўся позыні вечар і прыщемак стомы і безнадзейнасці... Таму ў съветлым калідоры маёнтку — лістападаўскае сонца было нечакана шчодрым, як скучэча перад съмерцю, — я ледзь не засымлялася ад радасці. Воля! Макс таксама радасна ўсміхнуўся, беручы тэчку з мaim артыкулам і дыскету.

— Цяпер справа за лепшымі дызайнераў! Я зараз жа адашлю гэты тэкст Лілі Пятроўне, думаю, яна пачытае, ня бавячыся... Так што пачакайце з ад'ездам да заўтра — можа, будуць якія заўвагі. Дарэчы, тая літаратура, што вы карысталіся... Вы пакінулі апошнія пераклады ўрыўкаў, што тычацца Старавежску, Бернацоні і гадзіннікаў?

— Так. Усё ў асобным файле, і раздрукуюкі ёсьць.

— Тады адпачывайце, дарагая! А ўвечары ўсё-ткі зайдзіце... Пагаворым. Паверце, я няжепскі съпецыяліст!

Макс на імгненіне прыабняў мяне за плечы і пайшоў, пакінуўшы на памяць пах дарагой парфумы... Відаць, і з кліентаў бярэ дорага... А тут — халіва. Але я ўсё-ткі не зьбіралася ёю карыстацца. Калі мне захочацца да споведзі, я лепш у царкву пайду.

Я ніколі не вызначалася ахайнасцю, таму за два тыдні мой пакойчык змог дастаткова да мяне прыстасавацца. Цікава, якая-небудзь пакёўка альбо лёкай, якія жылі тут у даўнейшыя часы, мелі права вось гэтак кінуць мокрую куртку на крэсла ці загрувасціць паперамі стол? Я скідвалася ў сумку рэчы, разважаючы, ці зьняць мне па вяртаныні ў сталіцу новую кватэру, ці заплаціць ранейшай гаспадыні, ці можа – калі раптам заплатіць больш, чым абязці – выкупіць які катух? Можна грошай дапазычыць. Маці аддала б назапашанае, цётка... А я на сталую працу пайду... У якое-небудзь задрыпанае перакладчыцкае бюро, дзе не паглядзяць, што ў мяне няма лінгвістычнай адукцыі.

Я пачала намацваць канверт з запаветнай тысячай, па-стараславянску, здаецца, «цьмой», гэта ж трэба – цьма грошай! – але мая цьма кудысьці завалілася. Што ж, сама вінаватая... Напхала рэчы абы-як. Я вываливала па частках зъмесціва сумкі, паўтараючы постмадэрновы верш расейскага паэта Вазынясенскага: «Матъматъматъматъма...» Нарэшце ўсе мае рэчы апынуліся на ложку. Куды ж я падзела канверт? Больш-менш цярпліва перагледзела ўсё — пустую сумку, рэчы, пакой... Са мной гэта ня можа здарыцца — колькі разоў даводзілася паўтараць сабе гэтую фразу. Памятаю, на занятках ізастуды ў Доме культуры майго мястэчка мы рабілі выцінанкі. Я можа цэлы месяц выразала з чорнай паперы карункавы ўзор — русалкі, водарасці, рыбкі. Заставалася гэтую прыгажосць прыклечыць на съветлы фон. Кіраўнічка раздала нам слоікі, быццам са съмятанай — адмысловы клей... І папярэдзіла, што ў адным са слоікам можа быць фарба. Як мы съмяляліся над магчымым няўдачнікам! Як гэта пераблытаць фарбу і клей! Пакуль я, прамазваючы ў каторы раз сваю выцінанку непаслухмяным белым рэчывам, не ўсьвядоміла, што съмяяцца зараз будуць з мяне...

Пакамечаная, спэцканая выцінанка апынулася ў съметніцы. У ізастудыю я больш не хадзіла.

Цяпер, падобна, мне заставалася зрабіць выгляд, што ніякага авансу я не атрымлівала. Уяўленыне малювала неверагодныя карціны май нягегласыці, у якія адразу ж верылася. Я выпадкова выкідваю канверт з тысячай даляраў. Я перахоўваю яго некуды і забываюся куды... Разявака...

У дзіверы пастукалі. Ну што вам трэба? Мяне няма... Юрась за дзівярима вымавіў:

— Анэта! Выходзь, трэба перамовіцца... Ну калі ласка...

Гэты, падобна, не адчэпіцца. Я адчыніла дзіверы. Юрась толькі зірнуў на мой твар:

— Што здарылася?!

З мяне ніколі ня выйдзе ані съвецкая дама, ані самавітая чыноўніца. Я чытала пра нейкага малюска, у якога ўсе вантробы звонку. Гэтак жа і ўсе мае эмоцыі. Ня надта эстэтычна. Але я пастаралася прамовіць як мага больш весела — што, напэўна, выглядала вартым жалю:

— Ды вось, сунула кудысьці свой аванс... Не магу знайсьці.

Юрась уважліва паглядзеў на мяне і неўразумела перапытаў:

— Ты што, прыцягнула сюды гроши, якія табе заплаціла Ліля?

— А куды мне было іх падзець? — раззлавалася я. — У чужой кватэры пакінуць? І ўвогуле я пра гэта не задумвалася.

Дамагурскі пастараўся схаваць неадабральнае зьдзіўленыне — урэшце, сам такі! — і захацеў падрабязнасціцца... Калі апошні раз бачыла канверт, хто да мяне заходзіў, ці зачыняла дзіверы... Твар ягоны ўсё змрачнеў і змрачнэў.

— Прабач, мне трэба патэлефанаваць...

І пабег некуды. Я ледзь не заплакала ад крываўды – і на ягоную няувагу, і на сябе, і на лёс... Кінулася на ложак, накрыты коўдрай з белага атласу, і пачала шкадаваць сябе. Ня ведаю, колькі часу мне ўдалося аддавацца гэтаму плённаму занятку, здаецца, спынілася на думцы пра ўтульную хасінку могілкавага вартайніка, як магчымае месца працы, — але раптам дзвёры бяз стуку расшугнуліся, і ў пакой уваліўся Юрась. Былы муж, напяты, як быццам яго нехта зьбіраўся ўдарыць, глядзеў у падлогу.

— Не перажывай, Ганна. Грошы табе вернуцца ў бліжэйшы час. Убачымся заўтра, а пакуль выкінь гэта з галавы. Усё, да пабачэння.

Я нічога не разумела.

— Ты што, звязджаеш?

Юрась па-ранейшаму глядзеў у падлогу.

— Трэба ў Менск падскочыць. А ты ідзі, павячэрай. Павер, усё будзе добра. Гэта проста... непаразуменне.

І пайшоў. Я ў разгубленасці сядзела на ложку. Юрась што, ведае, куды падзеліся мае грошы? Чаму ён вяртаецца ў Менск? Раптам мне стала горача ад раптоўнай здагадкі. Стэла! Яна ж аднойчы выходзіла з майго пакою. Жанчына, у якой дзвіве асобы – цёмная і сьветлая... Так, яна магла ўзяць канверт. І, відаць, падобнае здараеца ня першы раз. Вось прыкрасыць...

Мы вячэралі ў маленъкім пакоі з эркерным вакном. Макс, якому Юрась, відаць, нешта патлумачыў, выбраў для мяне з рэпертуару сваіх усьмешак самую зычлівую. Я абвяла вачыма кампанію. Ахойнікі, чарнівы Ігар і руды Анатоль, у аднолькавых брунатных швэдарах, елі моўчкі, ні на кога ня гледзячы. Трэці ахойнік, таўстун, нібыта барэц сумо, відаць, быў «у каравуле». Я ведала, што ў доме ёсьць яшчэ людзі — дзвіве пакаёўкі, немаладыя кабеты, падобныя да настаўніц, шафёр, які прывёз нас сюды, прылізаны хлопец з тонкімі чорнымі вусікамі, як у артыста нямога кіно Макса Ліндэра. Яшчэ нейкі мужык, нібыта адстаўны ваенны, сачыў, каб лямпачкі гарэлі, і карціны віселі на сваіх цзвіках... Нехта гатаўваў нам есыці, мыў бялізну... Толькі цяпер я пачала ўсьведамляць, як гэта складана — мець маўнтак. Як там «Літоўская гаспадыня» раіла: «Кожны з лёкай ў і слуг мусіць выконваць пэўную частку работы. Напрыклад, адзін адказвае за буфет... Другі лёкай мусіць прыбіраць пакоі, падмятаць і наглянцоўваць падлогу. Калі ў доме госьці, кожны гасціць апартамент даручыце аднаму з чалядзінцаў...» Карацей, мы былі «ахмістрыні, дзеўкі і чэлядзь у фальварку». Але ў абслугі таксама мелася свая іерархія, і «ніжэйшы» яе клас харчаваўся ад нас асобна. І ў гэтым доме відавочна не ўхвалилася «балбатня». Мае спробы загаварыць з кімсьці з «персаналу» на больш асабістыя, чым брудны накоўдранік, тэмы выклікалі толькі ветлівую усьмешку. Цяпер паводзіны шафёра, які падчас драматычнай сцэны між Юрасём і Стэлай ды расповеду Янчына трymаўся нібыта будысцкія малпачкі — «Ня бачу, ня чую, не гавару» — падаваліся мне цалкам адпаведнымі. Абслуга была вышканеная. Магу паспрачацца на сваю рудую касу — усе, за выключэннем, мабыць, аховы, ад якой патрабаваліся зусім іншыя якасці, — з вышэйшай адкукацый і веданьнем моваў.

Пасля вячэры Макс зноў запрасіў да сябе на сеанс халяўнай псіхатрапіі. Але я і так ужо перад ім занадта навыяўлялася...

Я блукала па цёмных прысадах Людвісараўскага парку, расплёхваючы нагамі позьнью восень, што ўвасобілася ў куламесу збуцьвелай лістоты, бруду і мокрага снегу, і адчуvalа сябе рачной плоткай, якую міласэрныя дзеткі выпусцілі ў сініе мора. Нібыта і вады багата, і ежы... А няма ў маёй крыві пякучай солі, да якой звыклі ўсе

тамтэйшыя... Хаця я мушу Юрасю быць удзячнай. Дзе б яшчэ такую выгодную працу знайшла? Пры ўспаміне пра Юрася мне зрабілася неяк тужліва. Я не сумнявалася, што ён верне мне гроши. Пазычыць, свае аддасьць, але верне. А што, калі ягоная «зорачка» іх патраціла? А ёй жа на лячэныне трэба... Абыдуся я бяз тых грошай, калі што... Скажу – пачакаю, пакуль пабагацее...

Я кіравалася да альтанкі з калонамі. Але з прыцемку да мяне выплыў съветлы сілуэт. Макс, у белым стыльным паліто, трymаў над сабой вялізны парасон, які ў съятле ліхтароў здаваўся срэбраным.

— Вы заўсёды блукаеце пад даджом без парасону?

Я неахвотна спынілася.

— Які гэта дождж? Хутчэй, вільготны туман. Я і не заўважыла...

Макс галантна захінуў мяне ад драбнюткіх, як камарыны подых, кропель.

— А вы так і не прыйшли да мяне на прыём... Ну што ж, добраахвотнасць тут – съятое. У мяне для вас добрыя навіны. Лілія Пятроўна прачытала ваш артыкул. Ёй усё спадабалася, ёсьць толькі некалькі нязначных правак. Паглядзіце, каля вашага камп'ютара тэчка... Дарэчы, а чаму вы пра гадзіннікі напісалі так съцісла?

— Съцісла?! – абурылася я, – ды ў мяне пра гэтыя гадзіннікі дзесяць старонак!

Макс неяк надта шчыра засмаяўся, беручы мяне пад руку і скіроўваючы ў бок дома.

— Вы ўсё цудоўна зрабілі! Проста калі ў старажытнай рэчы схаваны нейкі сакрэт, гэта заўсёды прыцягвае турыстаў. А ў Ліліі Пятроўны і Пятра Апанасавіча вялікія планы наконт турызму. Прафесар, шкада, не пасыпей разбрацца... Вось вы б і напісалі ўсё, што думаеце. Няхай домыслы. Хіба Юрый не расказваў вам нічога наконт сваіх здагадак пра сакрэты гадзіннікаў?

Я асьцярожна вызвалілася ад далікатнага дотыку «псіха».

— Думаю, пра важданыні Дамагурскага з механізмамі вы ведаеце больш за мяне. Я ўсё роўна ў гэтым нічога не разумею.

— Ну можа, наш майстар фантазіраваў пры вас, распавядаў пра старажытныя таямніцы?

Я пачала злавацца.

— А вы спытайце ў яго самога. Цікаюць вашыя гадзіннікі, фігуркі рухаюцца... Што вам яшчэ трэба? Казкі ўсё гэта – пра шклянкі, якія разьбіваюцца.

Мы падыходзілі да мармуровых скульптураў, што выстрайліся ўздоўж дарогі. Антычныя героі кепска вытрымалі бойку з часам. Скульптар быў не настолькі таленавіты, каб бязрукія, безгаловыя паставы захавалі паважнасць. Праўда, было гэтай паважнасці тут усё роўна непараўнальна больш, чым яе мелася ў гіпсавых скульптурах піянераў і фізкультурнікаў у парку майго роднага мястэчка. Хаця – калі пашанцуе прастаяць тым фізкультурнікам яшчэ сто гадоў, невядома, з якім пачуцьцём будуць глядзецы на іх нашыя нашчадкі? Можа, таксама з настальгіяй і павагай?

Мы парадуняліся з пустым п'едэсталам, на якім засталіся толькі мармуровыя ступакі ў сандалях. Макс спыніўся.

— Пра што вы думаеце пры гэтым відовішчы?

— Гэта нейкі тэст? – азвалася я.

— Ну хутчэй асабістая цікаўнасць.

Я ўгледзелася ў зьнявечаны мармур.

— Я думаю пра тое, што мы – аднадзёнкі, людзі съвету аднаразовага

посуду і аднаразовай культуры. Продкі, шматкроць болей вартыя за нас, аддавалі жыцьцё, каб здабыць глыток волі. А іх абылглі і забылі. Думаю пра тое, што так і не напісала кніжку гістарычных эсэ, як зьбіралася. Пра старавежскую ратушу, з якой Баркун зрабіў тое ж, што тутэйшыя барбary – з гэтым помнікам. І пра тое, што ад нас не застанеца нават такога п'едэсталу.

— Нішто сабе! — Макс іранічна пакруціў галавою. — Рамантыка ды заклапочанасьць глабальнымі проблемамі найчасцей ужываюцца з інфантыльнасцю і няздольнасцю вырашаць праблемы прыватныя.

— Гэта мой дыягназ? – холадна спытала я.

— Гэта вашая недасьведчанасць, — усыміхнуўся Макс. — Ну куды вы выйшлі з-пад парасону? А скульптуры гэтая колішні гаспадар маёнтка, апошні з магнатаў Людвісараў, загадаў паставіць у гонар сябе самога. Усе статуі мелі ягоны твар. Вось такі... рымскі цэзар з-пад Стараўежска.

— Гэты чалавек, якія б ні меў съмешныя слабасці, браў удзел у паўстанні, рэзыкаўаў жыцьцём... Ня дзеля сябе – яны, інсургенты Каліноўскага, ведалі, што іх справа безнадзейная. Дзеля годнасці, гістарычнай справядлівасці, дзеля волі...

— Вось вы якая пасяянарная,— спакойна прамовіў Макс.—Але воля – гэта толькі мара. Вы ўсьвядоміць ня можаце, наколькі чалавек зьняволены сам у сабе. І вызваліцца ад сябе вельмі цяжка. — Макс гаварыў без насымешкі, нават з сумам. — Я ведаю гэта на ўласным прыкладзе. Мая маці працавала прыбіральшчыцай у школе, у якой я вучыўся. Мне заславалася альбо змусіць усіх паважаць мяне праз агрэсію, праз дзёрзкасць, або зымірыцца, стаць вечнай «шасыцёркай»...

— І які шлях вы абраў?

— Я пачаў вывучаць свае страхі і зьнішчаць іх адзін за другім. Загаварыць на роўных з багатым хлопчыкам... Заваяваць самую прыгожую дзяўчынку... Адказаць вясёлым жартам на крыўдную дражнілку... Я сам сябе зрабіў, адбіваючи па кавалку ад панцыра, у які закаваў мяне лёс. І я ведаю, што гэта магчыма, хоць і вельмі цяжка. Перастаньце ж і вы баяцца самай сябе сапраўданай. Дайце сабе волю.

Макс пышчотна дакрануўся да майго пляча. Срэбны парасон над намі быў падобны да альтанкі для рамантычных спатканьняў... А чаму б і не? Я не съвятая... Хаця выхаваныне ў сям’і, дзе ніколі не было мужчынаў – маці, бабуля і я (мужчыны лічыліся нечым варожым і непатрэбным) адбілася... Маланкавы шлюб з Юрасём яшчэ больш умацаваў перакананыне ў ненадзейнасці «двухногіх пеўняў бяз пер’яў» і патрэбу ў «сур’ёзных адносінах». Ня дзіва, што сур’ёзных адносінаў не атрымлівалася. Раман з малавядомым паэтам доўжыўся пяць гадоў... Паэт патрабаваў рыбных страваў і цішыні, калі прыходзіць натхненіне. А потым сышоў да кабеты, якая выганяла яго пісаць натхнёныя вершы на кухню. Мастак-марыніст пратрымаўся са мною год. Паміж мастаком і паэтом быў яшчэ паляк, які прыехаў сюды вывучаць беларускую філалогію. Я нават пасялілася разам з ім у інтэрнаце... Можа, і дарэмна ня зъехала з тым Гжэсем у Польшчу? Хаця ня так ён ужо і ўгаворваў. Мусіць, ня мог дараваць май ўпартасці наконт беларускай прыналежнасці Адама Міцкевіча, Яна Баршчэўскага ды іншых гістарычных персонаў, зацятая спрэчка наконт якіх сталася для нас гэтаксама звыклай, як вячэра. А навошта звязваць жыцьцё з чалавекам, які забясьпечыць штодзённыя прафесійныя дыскусіі дома, дзе хочацца ня толькі ногі, але і душу ўсунуць умягкія цёплія пантофлі? Ну а цяпер, падобна, май чарговым «захапленнем» можа стаць псіхатэрапеўт...

Макс прысунуўся бліжэй, так што я амаль чула, як стукае ягонае сэрца... Роўна яно стукала... Я ўсёй сваёй ненармальнай істотай адчувала ўнутраны спакой майго спадарожніка, нібыта вялізны лядзяш. Ён жа насамрэч мною зусім не зацікаўлены, як удае! Навошта я яму патрэбна? Псіхатэрапеўт схіліўся блізка-блізка... Зараз я адчую дотык яго вуснаў... Не! Я адштурхнула «псіха» і рашуча выйшла з-пад парасону ў мокры туман.

— Прабачце, але я хачу як найхутчэй дапрацаваць свой артыкул... Макс ня выказаў незадавальненіня і не спрабаваў мяне затрымаць.

— Што ж, ухваляю... Лілія Пятроўна будзе вам удзячнай.

І ўжо калі я бегма адправілася ў бок сядзібы, крыкнуў усьлед:

— А каб пра сны не забывацца, трэба іх запісваць. Як толькі прачынаешся!

Але гэтай ноччу мае сны былі, відаць, такія журботныя, што ад іх у памяці засталося толькі адчуваныне невыпраўнай страты...

А нараніцу зноў выпаў сънег. Белы, пухнаты, ён больш не зьбіраўся раставаць і выпускаць на волю пераможаную чарннату зямлі і гальля. Ды яшчэ соннае лістападаўскае сонца час ад часу вызірала з-за кволых хмараў, нібыта пан, пражяджаючы паўз нішчымную вёску, кідаў праз вакно карэты, завешанае фіранкамі, жменькі дробных манетаў.

Я апошні раз прайшла праз майстэрню са старымі гадзіннікамі. Яны зноў маўчалі, спыненая воляй іх цяперашніх уладароў, і ў гэтым маўчаныні была пагроза. Рыцары съмерці... Зайшла ў кабінет, які два тыдні быў майм. Заўвагі, што пакінула мне Баркунова ўдава, тычыліся толькі тэксту пра гадзіннікі. Дакладней, падрабязней... Пераклады даць асобна, слова ў слова. Ну што яны да гэтага антыкварыяту прычапіліся? Я і так напісала ўсё, што ведала. Перачыгала яшчэ раз свой тэкст... Сусальна газолата на партрэце Баркуна хапала, і я суцешыла разварушанае сумленыне tym, што, па-першае, пра мёртвых – або добра, або нічога, і, па другое, наконт аднаўленія вежы я выказалаася дастаткова лаканічна. Ну вось і ўсё... Я сабрала паперы. Але не пасьпела ссыці, як зъявіўся Юрась. Замест прывітання ён працягнуў мне цяжкі каньверт:

— Вось твая тысяча, Анэта. Прабач, калі ласка, што давялося хвалявацца. Я ж казаў – гэта непараразуменіне.

Я моўчкі глядзела на былога мужа. Нешта зъявілася ў яго твары та-кое...

— Што адбылося?

Юрась, здаецца, паспрабаваў усміхнуцца. Але прыкідвацца ён ніколі ня ўмеў.

— Пасыля як-небудзь раскажу...

І памкнуўся сыходзіць. Я заступіла яму дарогу.

— Пачакай... Мне ня вельмі патрэбныя зараз такія вялікія гроши...

Можа, пазычыць? Стэле на лячэныне...

Аблічча Юрася дзіўна перасмыкнула.

— Дзякую... Ты – лепшая ў сьвеце... Але нам пакуль хапае.

— Нядобра са Стэлай? – здагадалася я. – Яна дзе, у клініцы?

— У рэанімацыі, — глуха адказаў Юрась.

Аказваецца, мастачка, раптоўна пабагацеўшы, адразу ж кінулася наўбываць «кнатхненьне»... І, вядома, «перанатхнялася». Яе пасьпелі завезыці ў бальніцу, але ляжыць у коме. Юрася да яе нават не пусьцілі. Толькі праз шклянную перагародку пабачыў Стэлу пад кропельніцай.

— Званіў Янчын, казаў, прывязе цуда-лекі, клініка – пад кантролем Калыванава, так што ўсё, што магчыма, зробяць... Стан небяспечны, але пакуль яна ў той клініцы – будуць ратаваць. Нейкі новы ачышчальнік

крыві ёй уводзяць. Лекі дарагія, дактары таксама... Усе мае зъберажэньні... Бацькоўскія... Я ж думаў сёньня звязджаць... Усё роўна больш, відаць, нічога ня вынайду. А тут... Гэтыя людзі – без сантыментаў. Перастану на іх працеваць – аддадуць Стэлу ў шараговую бальніцу... Праклятая праца...

— Чаму? – зъдзівілася я. — Ты ж заўсёды радаваўся, калі ўдавалася вярнуць да жыцця старажытныя рэчы, tym больш – гэта частка нашай гісторыі. I ўсяго адзін гадзіннік засталося адрестаўраваць...

— Ды хіба гэта рэстаўрацыя? – з горыччу ўсклікнуў Юрась. — Мне ж не даюць аднавіць разьбу, дзвіносныя аздобы... Галоўнае – каб гадзіннікі маглі разьбіваць шклянкі ды чаркі на пацеху турыстам. Глупства нейкае... Ведаеш, гэта ж я знайшоў Зыміцера Патапавіча, калі... калі ён захварэў. I я падабраў дакумент, які ён згубіў. Дакумент на нямецкай мове. Я не могу расчытаць...

Юрась працягнуў мне складзены ў чатыры столкі аркушык, пажаўцелы на згінах. Я разгарнула... Ксеракс ліста, пісанага, відаць, пяром на пергаменце. Гэта адсюль прафесар у дзень нашага прыезду зачытваў фразу наконт шкляных сасудаў... Старажытнанямецкая мова, літары, нібыта востраверхія каптурыкі гномаў. Палову словаў не разъбяру. Але подпіс зразумелы: «Гервасі Бернасоні».

— Падобна, пятнаццатае стагоддзе! Каб перакласыці, трэба да знаўцаў схадзіць. Але чаму ж ты мне раней не паказаў? Я б, можа, дадала нешта ў свой артыкул!

Юрась нахмурыўся.

— Ведаеш, ня трэба, каб ведалі, што гэты ліст у мяне. Проста... па старым сяброўстве... перакладзі яго, калі ласка. Я табе патэлефаную заўтра ўвечары.

— Лепей дні праз тры, — удакладніла я. — Магу не пасыпець...

Юрась моўчкі кіёнуй галавой і паглядзеў на мяне сінім тужлівым позіркам, нібыта разъвітваўся назаўсёды.

— Бывай, Анэта. I прашу цябе – ніколі сюды не вяртайся. I з гэтымі людзьмі больш ня звяззваіся. Нізавошта. Што б табе ні абяцалі, чуеш? Я ўжо сам... сёрбаць буду.

I пайшоў, не патлумачыўшы свае дзіўныя перасыярогі. Ды што чакаць ад чалавека, у якога жонка памірае?

Плату я атрымала «з накрыўкай» – паўтары тысячы. Плюс аванс... Але радасыці не было. Гэтыя гроши датычныя да бяды са Стэлай... Гэта былі гроши за дамову з сумленнем, да іх быццам прыліпла мая мана. Прыйтым, як ні дзіўна, я так і не зразумела галоўны сэнс маёй працы. Бо тое, дзеля чаго мяне наймалі – хутчэй выдаць кніжачку памяці Аркадзя Баркуна – нібыта гаспадароў перастала цікавіць. На мае роспіты, калі я ўбачу выдадзеную кніжачку, хто яе афармляе, у якой друкарні будуть друкаваць – гучалі няўцямыя адгаворкі. I зараз, ад'язджаючы, я раптам зразумела, што гэтая кніжачка ніколі ня будзе выдадзеная.

I, гледзячы з вакна шыкоўнага «джыпса» на высокі бетонны плот, які ўсё аддаляўся, аддаляўся, я не хацела думаць ні пра таямніцы, ні пра людзей, якія засталіся за ім... Але не магла пазбавіцца ад трывогі.

За гарадской сыцянай закрычала сава, нібыта праклінала змрочны лістападаўскі золак. Адразу ж у муры расчыніліся малыя непрыкметныя варотцы, для віжоў і позыніх гасцей. Для бяспекі яны былі выкаваныя з суцэльнага жалеза і зробленыя так высока, што даводзілася апускаць

лесьвіцу. Малады рыцар саскочыў на драўляны памост па той бок варотцаў.

— Хвала Госпаду, панове! Сёньня мы пераможам!

Дзясяткі два ўзброеных людзей, што чакалі яго вяртаньня, ухвальна адгукнуліся. Але іх прыветныя крыкі змоўклі... Усылед за рыцарам з праёму ў съянне паказаўся барадаты вой у дзіўным востраканцовым шаломе, з двухбаковай сякерай, падобнай да Перуновага посаху. Прыхадзень выскalіў рэдкія зубы ва ўсьмешцы, што мусіла азначаць прывітаньне. За ім з варотцаў выбраўся яшчэ адзін у такім жа шлеме, яго русявая барада была даўжынёй у локаць... Потым яшчэ... Яшчэ... Чужынцы адзін за адным выпаўзалі з праёму ў съянне, нібыта іх спараджала пекла.

— Богуш, хто гэта? — гнеўна спытаў стары рыцар.

Маладзён горда выпрастаўся.

— Гэта ноўгарадцы. Яны дапамогуць нам прагнаць войска Вялікага князя.

— Што ты нарабіў, дурны, несьвядомы блазынюк! — горка прагаварыў стары рыцар. — Вось цяпер — канец волі Старавежска... Няма больш нашага гораду...

Але малады толькі паціснуў плячыма.

— Вялікі князь з татарамі хаўрусаў, з крыжакамі, а русічы ўсё ж — адзінаверцы.

— Не время балакать. Побъем псов неверных! — раўнou правадыр русічаў, узняўшы сваю сякеры. Чужацкія воі адказалі радасным крыкам. Богуш дастаў меч.

— Да вежы! У імя сьвятога Юр'я!

— Зрада! Ганьба! — кричаў сівы старавежац, але яго ніхто ня чуў.

Рожа страсянуў Карэйву за грудзі:

— Глядзі, што з тваёй хітрасці сталася! Ноўгарадцы ў горадзе!

Блазан скрыў бледныя вусны ва ўсьмешцы.

— Хіба першы раз ты б'ешся супраць іх?

— Ня першы... Але я не хачу, каб — апошні, — глуха прамовіў Рожа.

— Іх ня трэ тузіны... Яны ўжо на плошчы! Чуеш? Можа, даць знак ваярам, што ў засоцы за цэркваю?

З вонкай даносіўся гул апантанай бойкі. Крыкі болю, крыкі нянявісьці, лязгат зброі — мова, на якой размаўляе ў часы сваёй весялосці Съмерць. Блазан паматаў галавой, званочкі на ягонай шапцы азваліся недарэчна бадзёра.

— Няхай ўсё ідзе як замыслена. Хай увойдуць у вежу. А мы рушым лёхамі...

— Лёхамі? Куды? — разгубіўся войт.

— Хе-хе-хе... — загайдайся Карэйва, і званочки таксама зас্মяяліся.

— Ідзі за мной, пан Лаўрын... Мне ўсе таемствы гэтага будынку ў Вільні яшчэ ператлумачылі. Кляйнодам Карэйваў клянуся — праз гадзіну павядзеш сваё войска на прыхадніյ, і зынікнуць яны разам са здрайцамі-бунтаўнікамі ў пекле, толькі ключыкі ў вогненнае мора аддадуць. Хе-хе-хе...

Лекараў сакратар Энрыке нешта горача тлумачыў Анэце на італ-ійскай мове і цягнуў у залу з гадзіннікамі. Дзяўчына зайшла і скамянела ад зьдзіўлення: у цэнтры залы стаяў, укленчыўшы, лекар. Ён нізка

апусьціў галаву, і, падобна, маліўся. Анэта глядзела на ягоную прыгорбленую сыпіну і не магла паверыць, што гэта – той самы ўладны чараўнік, якога ўсе так баяліся. Але калі Бернационі ўзыняўся з каленяў і павярнуўся да дзяўчыны, на яго твары не было адчаю. Толькі рашучасьць.

— Будзь побач, донна. Я ня ведаю, што тут адбываецца, чыя злая воля стаіць на перашкодзе – але, павер, я змагу абараніць нас.

І прамовіў горка:

— Прасвятая Дзева, колькі разоў я даваў сабе слова, што гэтыя гадзіннікі будуць маўчаць...

— Чаму на плошчы бойка? На горад напалі? – Анэта не хацела паказаць боязі, але голас дрыжэў.

— Ноўгарадцы, — коратка адказаў Бернационі. – Віжы пра іх даносілі. Іх прыслалі на вывед. Атрад невялікі, мо сотня. Сьевержань былі разрабавалі, у Валатоўні двух чалавек пабілі. Так, зграя падлаedaў. Але яны патрапілі за гарадскія сыцены, у іх ёсьць у горадзе хайрусынікі...

— Шукай у сваім войску! Сярод старавежцаў здрайцаў няма, – запярэчыла Анэта. – А чаму ты ня ўзброены, чаму – ня там, дзе б'юцца? Нашыя рыцары ніколі не адседжваліся!

— Мая зброя – пры мне... – няўажна адказаў лекар, аглядаючыся па баках. – Добра, што не пасьпелі ў́класыці гадзіннікі ў скрынкі.

Зынізу даносілася гарланьне чужынцаў: «Бей! Бей! Не пускай! Давай!» Бернационі ўладна крыкнуў:

— Анэта! Адчыніяй шыбы! Хутчэй! І дзъверы расчыні!

Лескевічанцы не аднойчы даводзіліся быць разам са сваім горадам у аблозе, калі на мурах патрэбная дапамога ўсіх – жанчын, старых, дзяцей. Яна звычна, не перапытаючы і не марудзячы, кінулася выконваць загад, на першы погляд бязглазды – у расчыненія вокны маглі палящець стрэлы. Але падчас бойкі словаў тых, хто кіруе абаронай, ня важацца. І не ўспамінаюцца старыя крыўды. Калі выбіраць між войскам Вялікага князя і атрадам ноўгарадцаў – дык лепей князь... Анэта ведала, што ейны бацька сказаў бы менавіта так.

— Усё гатова...

Бернационі паправіў стрэлку на кожным з гадзіннікаў, размаўляючы з імі, як з жывымі.

— Вы першы, гаспадар мой Пятро... Вы – другі, гаспадар Андрэй... Трэцяе слова за вамі, гаспадар Якубе...

Цяпер усе гадзіннікі паказвалі розны час. Лекар адчыніў драўляны куфар і асьцярожна дастаў круглу шкляную пасудзіну. Анэта толькі цяпер заўважыла, што падлога размаляваная крэйдай – ад гадзінніка да гадзінніка ішлі роўныя лініі, перасякаючыся ў падабенства зоркі. Бернационі беражліва паставіў свой шар у кропку, дзе сустракаліся яны ўсе. Потым асьцярожна апусьціў у шкляны шар невялікі паўмесяц са срэбра, нібыта русалчын серп.

— Пакуль гадзіннікі павернутыя ад нас, тут, у сярэдзіне – самае бясьпечнае месца. І не варушыцесь, пакуль гадзіннікі ня змоўкнунць.

Лекар стаяў, зъялелы і суворы. Энрыке пасьпешліва штосьці засоўваў у вушы, мармычучы малітвы. Анэту пачало калаціць ад прадчуваньня небясьпекі... Яна разумела, што зараз зробіцца сьведкай магут-

нага чараўніцтва. Ці не загубіць гэта яе душу? Каго, з якіх нетраў выклікае на дапамогу лекар? Бернацоні, відаць, зразумеў яе боязь:

— Выкінь з галавы ўсе думкі пра вядзьмарства, маленъкая дзікунка... Гэта ўсяго толькі зброя... Прайда, магутная, сымартэльная зброя... Страшнейшая за грэчаскі агонь. Бо б'е не па целах – па розумах. І не разьбірае, хто – вораг, хто – сябар.

— Дык усё-ткі з-за цябе – карагод съмерці? Ты панішчыў наш горад? — закрычала ў жаху Анэта.

— Я зрабіў тое, што павінен быў зрабіць... — спакойна адказаў Бернацоні. — Голас маіх гадзіннікаў можа толькі прысьпешыць тых, каго нянявісьць або страх прывялі да мяжы з шаленствам. Тысячы людзей топяцца... Кагосці з іх саштурхнулі ў ваду... Нехта з саштурхнутых ня ўмей плаваць... Чалавек можа толькі крыху, на паўкрока, дапамагаць Божай волі. Я таксама дапамагаю Божай волі. Ціха! Пачынаецца! Вітаю цябе, пані Съмерць!

Анёл з цёмным драўляным тварам на адным з гадзіннікаў паднёс да вуснаў пазалочаную трубу, срэбныя блокі за ім зварухнуліся.

Звонкія тужлівія ўдары... Другі гадзіннік... Трэці... Удары, нібыта й ня надта гучныя – звон на званіцы царквы біў куды мацней – нібыта сыпаліся ў адзін жалезны куфар. Анэце здалося, нібыта ўсё вакол яе дробна дрыжыць, на нейкі момент яна перастала чуць – толькі гэтае дробнае дрыжэнне ды ўдары ўласнага сэрца. Хацела зрушыцца, уцячы – але цела нібыта трапіла ў густы мёд.

— Госпадзе, выратуй! Прасвятая Багародзіца, памажы! Святы Юры, паратуй! Святы Юры, паратуй!

Анэта ўсьвядоміла, што яе вусны зноў пачынаюць выкрыкаць малітву шалёнага карагоду. Рукі зъледзянелі – нібыта за іх зноў ухапліся вар’яты-сымяротнікі... Раптам срэбны серп у шклянай сферы зварухнуўся і пасунуўся ўправа. Яшчэ, яшчэ... Павольна, потым усё хутчэй закруціўся, нібы трэска трапіла ў вір. Вочы Бернацоні гарэлі перамогай адчаю – лекар съяткаваў, нібыта параненывой, якога ішлі зьняволіць, а ён у апошні момент падмануў ворагаў – загнай сабе пад рэбры асколак, здавалася, ужо бескарыснага, бясьслага мяча...

Вось чарга дайшла да апошняга гадзінніка. Фігура съмерці на ім прыўзыняла складзеныя ў малітве рукі, нібыта рыхтавалася ўдарыць нябачным мечам у манеты, што былі рассыпаныя пад яе ногамі... Трыццаць залатых манетаў.

— Анэ-эта!

Дзяўчына ўпала на калені... Яна вар’яцее!

— Анэта! Гэта я, Богуш! Я прывёў войска вызваліць цябе! Дзе ты, Анэта? Адзвавіся!

Голас гучаў побач, дзесяці ў будынку.

Гэта ня сон... Чараўнік падмануў яе! На ратушу напалі ня ворагі, гэта ідуць свае, старавежцы! Богуш жывы! Але зараз ён страціць розум... З ім здарыцца тое, што з тысячамі іншых...

З яе нібыта ўпалі ланцугі. Дзяўчына маланкава кінулася да сферы, у якой круціўся срэбны паўмесяц, узняла і з сілай кінула яе аб каменнью падлогу. Аскалёпкі пырснулі срэбным дажджком. Лекар гнеўна закрычаў, але Анэта ўжо бегла па калідоры ратушы, выкрыкаючы імя, якое не наважвалася паўтараць нават у думках, каб не вярэдзіць боль.

Яна падбегла да вінтавой лесьвіцы, зынізу па прыступках рыўцом падняўся рыцар... Яе рыцар... Ён схапіў яе ў абдоймы.

На хвілю для іх перастала існаваць усё.

— Я ведаў, што ты жывая... Што я вызвалю цябе... Ніякія чары насня спыняць. Ты ведаеш, хвілю таму мне падалося, што настала вогненная нач! Я нават забыўся, хто я...

За съпінай рыцара навіслі цені. Анэта спалохана адхіснулася.

— Богуш! Русічы!

Рыцар пагладзіў дзяўчыну па залатых валасах рукою, на якой запяклася чужая кроў.

— Ня бойся, яны — нашы хаўрусынікі.

Анэта неўразумела глядзела на барадатых людзей у востраверхіх шлемах.

— Хаўрусынікі? Дык гэта — тваё войска, Радчыц?

Багуслаў нахмурыўся.

— Ня горшае за іншыя. Ставежцаў засталося мала... И ня ўсе, хто выжыў, захавалі мужнасць воя. Чаму б ноўгарадцам не памагчы нам выгнаць войска Вялікага князя? А ты схуднела, любая... Змучылася... Пакажы, дзе лекар! Я заб'ю яго!

Анэта глядзела на Багуслава, і боль разрываў ейнае сэрца.

— Богуш, пачакай! Каму будзе належаць горад пасяля таго, як твае хаўрусынікі пагоняць княскіе войска?

Багуслаў нахмурыўся.

— I ты, як твой бацька... Пасяля будзем думаць. Галоўнае — перамагчы! Дзе лекар?

— Пан Радчыц! Яго д'ябальскія скрынкі — там, у зале! — азвайся адзін з вояў. — А лекар, відаць, зьбег.

— Знойдзем падпоку. Пайшлі, Анэта...

Богуш ласкава паклаў руку ёй на плячо. Але дзяўчына ў жаху глядзела на аднаго з чужынцаў, які засоўваў за пояс адабраны ў кагосьці меч, упрыгожаны дыяментамі, вялікімі, як вочы сарны... Анэта разгледзела на лязе выбіты малюнак — вершнік на кані... Герб Ставежскага... Што робіцца ў яе горадзе! Дабро і зло перамешваюцца ў страшным віры часу, але ўсё-ткі ня робяцца адным, як ня робяцца адным вада і воск. Вялікі князь прыслаў лекара з ягонымі д'ябальскімі машынамі, каб той дапамог прывесыці горад да пакоры... Богуш прывёў ноўгарадцаў, каб выгнаць лекара... Хтосьці са ставежцаў стаў на бок Богуша, другія, мабыць, б'юцца побач з воямі Вялікага князя супраць ноўгарадцаў... И ў выніку — свае забіваюць сваіх. Няўжо гэта з-за яе, Анэты? Госпадзе, як зразумець, дзе — праўда?

І дзяўчына раптам адштурхнула свайго жаніха і кінулася ўніз па лесьвіцы. У гэтае імгненьне з плошчы данёсцца магутны крык:

— Святы Юры! Бі, бі! Святы Юры!

Войска Вялікага Князя выйшла з засокі.

— З вежы анікога не выпускацы! — крычаў голас Лаўрына Рожы. — Здрайцаў і ведзьмакоў не шкадаваць!

Над Ставежскам зноў поўз горкі дым, нібыта ён ніколі ўжо ня сыдзе з гэтага гораду.

Я зъезьдзіла да маці — нарэшце магла дазволіць сабе прыстойныя гась-

цінцы. І хаця дармовыя ўрокі пра тое, як трэба жыць, і за каго мне лепш выйсці замуж, былі горш, чым колішня ўрокі палітычнай эканомікі, але пры кожным поглядзе на съсівельня матчыны валасы ў мяне сыціскалася сэрца ад невыпраўнага пачуцця вінаватасці, і я адцягвала ад'езд. Можа, і праўда – кінуць той горад, дзе я так і не навучылася выжываць, пераработка сюды, папрасіцца ў раённую газету...

Не, невыносна вярнуцца няўдачніцай. Дый маці сама па-ранейшаму мела планы наконт пераезду – колькі сябе памятаю, яшчэ бабуля была жывая, доўжылася гульня ў абмен нашай кватэркі ў самотным двухпавярховым панэльным доме сярод бульбяных «сотак»... Шукаліся па абыявах варыянты. Ды не ў сталіцы ці якім абласным горадзе – а паэкзатычней... Напрыклад, у малдаўскім Ціраспалі, або ва ўкраінскім Нікалаеве. Справа заканчвалася матчынай паездкай – паглядзець кватэру. Але на месцы абавязковая выяўляўся нейкі недахоп – побач заводская труба, або аэрапорт, ці дом кровы збудаваны... Я здагадвалася, што мы ніколі нікуды не пераедзем. Але ў нас заўсёды была надзея на Вялікія Зымены ў жыцці.

Можа, таму я і не люблю цяпер ніякіх планаваньняў.

Пасыля таго, як былая аднакласніца прыйшла да мяне з бутэлькай «чарніла» аднавіць колішнія сяброўства і прадэманстравала ў ветлай усьмешцы залаты зуб, і пачала распавяданць пра лупцоўкі мужа, і як на танцах у клубе парнулі Аньчынаму хлапцу пад скабы шылам, я вырашыла, што час звязджаць...

І ў чарговы раз дала сабе слова – знайсці добрую працу, набыць у Менску вялікую кватеру, перавезці туды маму...

І ўжо калі мы чакалі аўтобуса на прыпынку пад перакошанай, паіржавелай шыльдай, на якой яшчэ красаваліся парэшткі мінулагоднія улёткі з кавалачкам глянцевай фізіяноміі раённага кандыдата ў дэпутаты, — адна ўсьмешка, як ад Чэшырскага ката, — маці прамовіла:

— Ты, відаць, закахалася...

Я разгубілася. Чаму яна так вырашыла?

— Не пярэч, хіба я ня бачу... Закахалася па вушы. І, як заўсёды, няўдала. Ды плюнь ты на яго, хто б ён ні быў! Знойдзеш лепшага. А то ўздыхае, пераймаецца... Шкода глядзець.

Я пачала абурана тлумачыць, што ўсё ня так, але, бразгаючы іржавым начыннем, падышоў аўтобус.

А ўвечары патэлефанаваў Юрась. Увесь устрывожаны – дзе я падзеялася? Было няёмка – я ж забылася на яго паперчыну са стараніямецкім тэкстам. Нічога, заўтра ж перакладу... Пра тое, што адбываецца ў Людвісарава, з Юрася аказалася выцягнуць гэтак жа лёгка, як адабраць у рэйтвелера сваю пальчатку. «Нармальна», «Працу» – і ўсё...

— Паслушай, а ў якой бальніцы ляжыць Стэла? Можа, наведаць?

Юрась, здаецца, узрадваўся і ўсхваляваўся ад маіх словаў – дзівак, ня мог сам папрасіць. Назву клінікі я чула ў нейкай рэкламе – «Медсервісцэнтр «Гіпакрат». Будынак на ўскрайніне, ля нядайна заснаванай «рэзервацыі для багацяў» – пасёлка шыкоўных катэджоў.

З трубкі ўжо хвіліны трыв пішчэлі сігналы, нібыта ўся тэлефонная сетка спрабавала дакрычацца да маёй съядомасці. Але съядомасць была замкнутая на філософскім пытаньні, спракаваным матчыным «прагнозам» пра мой эмацыйны стан: «Чым ёсьць мае адчувацца да Юрася?»

Вінегрэт выключны: шкадоба, цікавасьць, некаторая рэўнасьць (так, так, прызнайся ж), раздражненне, трывога... Бог ведае, што яшчэ... Толькі не каханье! Не, ніяк не каханье! Як там у Стэндаля: перыйд крышталізацыі, голая галінка, апушчаная ў саліны раствор, абрастает цудоўнымі ўпрыгожваннямі... Гэтак мусіць адбывацца з вобразам каханага. Паколькі я Юрася не крышталізую, няма неадольнага жаданья бегчы да яго, быць побач, то...

Проста хворае ўяўленьне – мне ўсё трывальніца, нібыта ён топіца ў нейкай багне... Сам жа туды ўскочыў. Ды яшчэ мяне цягнуў...

Ды якая мне справа да чужога мужа? Жыла неяк без яго адзінаццаць гадоў, і амаль не ўспамінала.

А тут яшчэ пазваніё былы аднакурсынік, які цяпер працаваў у заняпадлай беларускай газетцы, і прапанаваў працу... Відаць, справы былі ў іх зусім дрэнь – бо мяне меркавалася заманіць на пасаду не шараговага журналіста, а адразу – адказнага сакратара. Зарплата невялічная...

— Затое ўсе творы твае выдрукуем! – горача абяцаў аднакурсынік. – Зробім з цябе вядомую пісьменьніцу! Карыстайся момантам...

Бедная літаратура, калі пісьменьнікаў можна рабіць з такога... матэрыялу. А відаць жа, робяць.

Але я абяцала падумаць.

А пакуль паехала адведаць «зорачку»-Стэлу. Будынак клінікі ўвесь у чорным лістравым шkle, нібыта ўваход у іншае вымярэнне. Здавалася, праз гэтае шкло можна прайсці, як праз пералістую, пругкую плёнку, і апынуцца ў сваім мінулым, дзе мяне цяперашняга болю... Але ў гэтых сценах панаваў боль. Боль і страх працялі съветльяя чысьцоткія калідоры, струменілі з галагенавых свяцільнікаў, выпаўзалі нябачнымі смаўжамі з палатаў, абсталяваных па апошнім слове...

Да Стэлы Дамагурскай мяне не пусьцілі. Рэнімацыя, цяжкі стан... Пост нумар чатыры. Але я ўявіла, што мне ня будзе чаго распавесці ўсхваляванаму Юрасю, акрым сухіх словаў рэгістратаркі... І пяцьдзясят даліараў Баркуновай удавы знайшлі сабе лепшую гаспадыню. Я заўсёды дзіўлюся – як у мяне прачынаюцца дзелавыя здольнасьці, калі трэба вырашыць чужую справу.... І наколькі я разгублена пачуваюся, калі трэба вырашыць сваю. Неяк на першым курсе мы з сяброўкай з дзіўным імем Пелагея сталаі ў чарзе па нейкую касьметыку – я яшчэ засыпела эпоху чэргаў. Ахвотных было як маку, пачалі пагаворваць, што на ўсіх мяне хопіць...

— А ты памаліся, папрасі Бога, каб табе хапіла тушы і памады! – шчыра параіла Пелагея. – Я заўсёды так раблю...

Я ўявіла, як звяртаюся да Господа з просьбай пра памаду... І мне стала так сорамна! Ну здароўя прасіць... Цярпіласьці... Мудрасьці... А то – пушачку замежнай памады! І ўвогуле, дзеля такой нявартай рэчы я гублюю свой час, злуюся, кідаю цену на душу... Карацей, сышла я з чаргі. Так і жыву... Чэргі абыходзячы.

Маладзенская медсястра, спакушаная маёй паўсотній, дала мне белы халат і шапачку і нават прымусіла начапіць марлевую павязку. У калідоры я ўсьвядоміла, чым ўсё-ткі адрозніваецца прыватная клініка ад дзяржаўнай. Не чысьціней і абсталяваньнем, а... пахам. Відаць, тут съпеціяльна ўжывалі вохкія мыйныя сродкі, таму што ў калідоры пахла хвойяй. Я ўспомніла свае знаходжаньні ў бальніцы, вялізныя скуранныя

пантофлі, падобныя да раздушаных чарапах, з накрэмзаным алейнай фарбай нумарам аддзяленъня... Фланэлевы халацік «эканамічнага колеру»... Смурод хлоркі і бальнічнай ежы... Фу.

— Ну вось, пост нумар чатыры... — прашаптала мне мая спадарожніца. — Заходзіць ні ў якім разе нельга. Туды, акрым галоўнага ўрача і медсястры, прымасаванай да паста, нікога не пускаюць. Паглядзіце праз шкло на вашую сваячку... І пойдзем, пакуль ніхто не заўважыў.

Стэла ляжала на ложку, падобным да прылады для катаваньня. Антураж быў адпаведны... Сюрэалістычны. Трубкі, па якіх у яе вены пералівалася нейкая празрыстая вадкасць... Страшны «гармонік», падобны да пачварна разрослай дзіячай цацкі, рытмічна сыціскаўся і распростраўся, ад яго ішоў гумавы шланг да маскі, што закрывала твар хворай... Штучныя лёгкія, здагадалася я. Збоку на экране беглі ламаныя лініі.

...Чорныя валасы, раскіданыя па падушцы, пакінуў ветрык... Але больш за ўсё мяне ўразіла рука Стэлы, у якую была ўторкнутая голка кропельніцы. Скура пажаўцелая, а пальцы нават з сінізной... Пазногі счарнелі...

— Кома, — прашаптала медсястра. — Такія, бывае, гадамі ляжаць. Адзін наш доктар лічыць, што яны ўсё чуюць, прымушае размаўляць, як з прытомнымі. А навошта? — Медсястра скрывіла сімпатычны тварык, на хвілю прыпадобніўшыся мульцяшнаму Трусіку. — Такіх хворых ведаеце, як персанал заве? «Гародніна!».

Што ж, я дапамагчы нічым не магу.

Унізе, у калідоры, што выходзіў у вестыбюль, я прысела ў самым цёмным куточку, каб трохі супакоіцца і пачакаць медсястрычку, якая, відаць, пачувала, што ня цалкам адпрацавала свой ганарап і намовілася прынесыці мне карысныя брашуркі пра наркаманію і яе наступствы, непрытомныя станы і падобныя сумныя рэчы.

У калідорах не было шматлюдна, але адчувалася звыклая працоўная мітусыня. Удалечыні мільгалі фігуры ў белых халатах, нешта стукала.

— Цябе што, на чацьвёрты пост прызначаюць, Кацярына? — пачуліся ціхія галасы з-за прыадчыненых дзывярэй побач, за якімі ліліася вада і бразгалі невядомыя прылады.

— Не, на пяты.

— А-а, тады добра...

— А што такое?

— На чацьвёртым пагана...

— Хворая зусім безнадзейная?

— Ды ўжо ж... Безнадзейней не бывае, — голас панізіўся да шэпту. — Мёртвая яна.

— Што??!

— Ціха... Да кладна кажу — труп прывезылі з бальніцы хуткай дапамогі. Прыйгожая такая дзеўка, з чорнымі валасамі. Наркаманка, ад перадазіроўкі загнулася. Фармалін ёй у вены напампавалі. А электроніка з суседнім боксам спараная.

— І навошта гэта?

— А ты меней пытайся... Камусыці трэба, каб гэтая дзеўка лічылася жывой. І ў мяне моцныя падазрэнні, што трэба гэта чалавечку не апошніму ў нашым паскудным съвеце. Хто на чацьвёртым пасту сядзіць — трайная аплата. За маўчаныне. Але я кажу — ня трэба мне дармовых гро-

шай, лепей у гнілыхія справы ня лезьці. Так што будуць прапаноўваць на чацьвёрты – адкручвайся. Толькі выгляду не падавай, быццам нешта ведаеш. А то і ў нашай клініцы не адратуюць.

— А ты адкуль дазналася?

— Антонаўна, дай ёй Бог здароўя, папярэдзіла.

У калідоры пачуліся лёгкія крокі майго правадыра па медыцынскім пекле, уцялесненага ў асобе сімпатычнай медсястрычкі.

У маёй улюблёной маленечкай кавярні, падобнай да куфра для перлінаў, замест перлінаў знаходзілася некалькі высокіх крэслаў, столік-палічка, тэлевізар пад стольлю й бармэн Жэня, які выдатна рыхтаваў каву па-турэцку. Жэня нават «касіў» пад турка, па-пірацку павязваючы галаву чырвонай хусткай і апранаючы кашулі з пальмамі. Але ад гэтага бармэн — дабрадушная паўнаватая фізіяномія, вейкі съветлыя, нібы выгарэлі,— нагадваў англійскага півавара. Джэк Ячменнае Зерне.

Тут быў утульны прыщемак, сыпіртное не працавала, а бармэн прызнаваў толькі лацінаамерыканскую музыку (хаця лагічней было б — турэцкую), і тэлевізар на поўную гучнасьць не ўключачаў. «Ай-я-рррыбай-я-ррыба... Ё но сой марынэра, сой капитан...» Я не марак, я капитан — съцвярджаў невядомы лацінас, супадаючы ў памкненіі адпавядаць сваёй выдуманай, прысынёной Персоне з усім нашым грэшным съветам... Толькі такія няўдачнікі, як я, могуць нудзець на адваротнае, здымаючы з сябе званыне й лішнюю адказнасьць.

Як я і спадзявалася, у кавярні, акрым мяне, не было нікога. Па тэлевізоры ішоў нейкі бразільскі серыял, перабіваючы задушэўнымі дыялогамі браваду самазванага капитана. Я няўажна паглядала на экран, дзе чарговая Анна-Марыя высьвятляла з чарговым Маркам-Антоніем, што з імі было да страты памяці, і хто падмяніў іх дзіця, і дзе сапраўдны запавет багатага дзядзькі-плантатора. Я піла сваю каву, моцную, нібыта кроў цмока, глядзела ў шурпатую, стылізаваную пад старую драўніну, съцяну і спрабавала супакоіцца. Але на очы ўвесічнаса наварочваліся сылёзы. Я ўспамінала, як тонкія рукі мастачкі луналі над карцінай, якая выпроставала свае фарбы з першароднага белага хаасу. Як я вяла амаль непрытомную Стэлу з душа, а потым яна мне рассказала пра карціны Рэрыхай. И як яна малювала на целе Юрася казачныя ўзоры, нібыта хацела ператварыць яго ў казачнага героя, Юрась цалаваў яе, а я, незаўажаная, назірала і страшэнна раўнавала... Бедная Стэла... А яшчэ ў грудзях маіх варушыўся халодны страх. Я, здаецца, магла адказаць на пытаныне з размовы медсясьцёў — навошта ўтойвалі, што Стэла памерла. Каб Юрась працягваў думаць, што жонку трэба ратаваць, і працягваў працу над д'ябалскімі гадзіннікамі. Час ад часу прывязуць яго, пакажуць відовішча за шклянай перагародкай... Няўжо мой былы муж такі «незаменны кадр»? Я ўспомніла слова Калыванава пра тое, што «нашия самародкі ўсіх замежных у лапці абуюць». Што ж, магчыма, Юрась быў для гаспадароў нечым накшталт бабкі-шаптухі, да якой звяртаюцца пасыля таго, як дыпламаваныя дактары аказаўліся бясьсільмі. Я паведамлю яму пра Стэлу... Ён, вядома, адразу кіне працу і пачне гараваць. Ды яшчэ разборкі з гаспадарамі ўчыніць. Але я ня думаю, што людзі, якія здольныя на падобныя «інсцэніроўкі», яго

так праста адпусьцяць. Знайдуць іншыя «спосабы ўздзеяння». Выходзіць, лепей маўчаць...

«Вы яшчэ варыще бялізу? Значыць, мы ідзем да вас!» — аптымістычна заблагаў тэлевізар.

Па расейскай праграме пачаліся навіны. «Алігарх Пётр Калыванаў балатуецца на пост губернатара», — абвясціў дыктар у прыемных інтэлігэнцкіх акулярах з тонкай аправай, за якімі хаваліся маленкія нядобрыя вочы. — «Калыванаў — вядомы мецэнат, у яго перадвыбарчай праграме шмат увагі ўдзелена сацыяльнаму боку. Але ягоны праціўнік, вядомы пісьменнік Васіль Засенін, паводле папярэдніх апытаў, карыстаецца ў насельніцтва вобласці нашмат большай папулярнасцю».

Калыванаў усміхайцца на адкрыцці нейкай дабрачыннай бальніцы, ягоны супернік прамаўляў нешта пра вялікую рускую нацыю перад купкай вельмі сур'ёзных людзей працоўнага выгляду.

Мяне перасмыкнула. Мецэнаты... Калекцыянеры... І яшчэ на Беларусі кавалак ухапіць хочуць. А Стэла ляжыць пад страшнымі апаратамі, і душа яе беспрытульная, можа, б'еца ў белыя съены мецэнацкай клінікі, як заблукалы матыль...

Чаму столькі клопатаў вакол старых гадзіньнікаў? Няўжо іх сярэднявечныя таямніцы нечага вартыя сёньня? З-за чаго пакутуе Юрась? Я адчувала, што разгадка ад мяне блізка, літаральна пад носам. Я прыжмурыла вочы і па старалася прыпомніць свае сны, у якіх часта зьяўляліся гадзіньнікі. Успывалі нейкія адрывістыя малюнкі. Гадзіньнікі стаяць у коле... Лекар гаворыць: «Гэта зброя»... Можа, дарэмна я не прыслушалася да парады псіхатэрапеўта Макса і не запісала сваіх сноў? А ў рэальнym жыцці трэба было б яшчэ пашукаць дакументаў...

А ліст, што папрасіў мяне перакласыці Юрась! Як я магла забыць! Недакладна адшукаць маю былую выкладчыцу Галіну Сыцяпанайну...

Калі я развязвалася з бармэнам, той падарыў мне спачувальны позірк.

— Што, спадарыня, «прадынамілі» вас? Не сумуйце, такая красуня не павінна сумаваць. Кахраныне мусіць даваць насалоду абаім, іначай яно ня вартае кубачка кавы.

Я злосна ляпнула дзявярыма кавярні. Якая яму справа...

Галіна Сыцяпанайна, як і коліс, па-еўрапейску падцягнутая, у старавецкім сарафане і блузцы, з кароткай стрыжкай, толькі яшчэ больш сцівелая, сустрэла мяне строга.

— Рада бачыць вас, Ганна Іванаўна. Даўно не заходзілі. Год... восем, мусіць?

Погляд праз акуляры быў надта афіцыйны. Галіна Сыцяпанайна мела права сердаваць. У свой час я цэлы год хадзіла на ейныя курсы, а патрапіць туды было нялёгка. Галіна Сыцяпанайна — перакладчыцкі «ас», часта ездзіла за мяжу, займалася мастацкім перакладам. Я аказалася здольнай вучаніцай і, дзякуючы Галіне Сыцяпанайне ўдзельнічала ў конкурсе, і апынулася на студэнцкіх курсах у маленькім нямецкім гарадку пад Берлінам. Год у Нямеччыне мог стаць вызначальным для ўсяго майго жыцця... Але я вярнулася, дала нырца ў журналістыку і на Нямеччыну забылася.

Убачыўшы ліст, Галіна Сыцяпанайна памякчэла. Усё-ткі прафесійны інтарэс.

— Цікавы дакумент. Надзвычай цікавы. Дарэчы, скапіраваны з ары-

гіналу, які захоўваеца ў Берлінскім гістарычным архіве. Пазнаю куточак іхняга штампу. Кажаце, працуеце над кнігай? Выдатна... Але баюся, што дакладна перакласыці мне будзе цяжка. Пятнаццатае стагоддзе, дыялект...

Я ўпрасліа Галіну Сыціпанаўну, як магла, паспрабаваць перакласыці зараз жа, ну хоць з большага... Нават зрабіла спробу прапанаваць ганаар — але мая былая выкладчыца толькі кінула на мяне суровы погляд і пачала здымашць з паліцаў слоўнікі... Відаць, нешта ў маім выглядзе съведчыла наконт «справы жыцьця і съмерці».

Дзесьці праз гадзіну на аркушыку паперы быў запісаны тэкст, перасыпаны шматлікімі пытаньнямі і пададзенымі ў дужках варыянтамі словаў.

— Чым так перакладаць, дык лепей ня брацца... — абуралася Галіна Сыціпанаўна. — Гэта абсалютна непрафесійна! — былая выкладчыца ня стала менш патрабавальнай да сябе. Але прачытала, што атрымалася.

«Яго высокасыці курфюсту Фрыдрыху IV Нюрнбергскаму... Вартыя найвялікшага захаплення справы (дзеяньні?) Вашай съветласыці... і жалю высілкі (злачынствы? учынкі?) вашых ворагаў... Я, доктар Бернацоні, які скончыў Падуансскую акадэмію з найвышэйшымі ўхваламі прафесароў, абазнаны ў лекарскіх навуках, і навуцы чытаць (прадказваць?) зоры, і ў механіцы, здольны рабіць усялякія механізмы і штукарства(?)... дзеля карысці съятлейшых асобаў... знаходжуся ў нястачы й занядзяе, бязвінна перасъедаемы ганіцелямі і паклёпамі церпячы... Валодаю, па Божае літасыці, сакрэтам, як мудраму абараніцца ад шматлікіх ворагаў, прыводзячы іх да шаленства, наканаванага ім іх грахамі (лёсам?)... Калі Яго высокасыць курфюст дасыць згоду вылучыць мне штогадовае ўтрыманьне ў дзівесьце дукатаў, і ахвяруе дзеля вырабу (стварэння?) маіх дзівосных (нетутэйшых?) механізмаў яшчэ трэх тысячы дукатаў, праз два гады я буду мець гонар паказаць, як дзейнічаюць (ходзяць?) мае машыны, якія пачнуць адлічваць час съмерці для ворагаў Яго высокасыці... Машыны мае многа дзівосаў (вытвараюць?) Які б сасуд, шкляны або парцалянавы ні паставіць у іх кола, ён будзе разьбіты іх голасам. І гэта станеца са злымі намерамі. Я падару майму пану ўладу над тысячамі (паганцаў?), і ніхто ня зможа зайсьці ў замак, дзе будуть працаваць мае машыны, бо яго будзе цягнуць да сябе... (танец? карагод?) Застаюся ў чаканьні Вашага найлітасыцівага рашэння...

Гервасі Луіджы Бернацоні, доктар».

— А гэта досьць тыповы тэкст для таго часу, — задумліва пракаментавала Галіна Сыціпанаўна. Заўважыўши маё зъдзіўленыне, патлумачыла: — Такіх вынаходнікаў у Еўропе было пры кожным двары... Леанарда да Вінчы на працу наймаўся, таксама дадаваў «прэс-рэліз»: «У мяне ёсьць планы мастоў, вельмі лёгкіх і трывалых, надта прыдатных да пераносу... Я знайшоў спосабы, як зруйнаваць любую крэпасьць або іншае ўмацаваньне, калі, яно, вядома, не збудаванае на скале... У мяне ёсьць чарцяжы для вырабу гарматаў, надта зручных і лёгкіх у транспарціроўцы, з дапамогай якіх можна раскідваць маленъкія камяні падобна граду... Я магу стварыць катапульту, балісту ці іншую машыну зъдзіўляючай моць...» і гэта далей. Пррапаноўваў своеасаблівія правобразы танкаў, верталётаў, падводных лодак...

— І што, Леанарда праўда ўсё гэта рабіў? — спытала я.

— Ніводзін уладар яму не паверыў. І аўтару гэтага ліста, я думаю, адмовілі...

На разьвітаныне Галіна Сыцяпанаўна ўручыла мне новую праграмку сваіх курсаў.

— Хоць на сустрэчу з нямецкім паэтамі прыдзіце... Калісьці ж цікаўліся.

І, уздыхнуўшы, парушыла еўрапейскую этыку ня лезыці ў чужыя прыватныя справы.

— Такой сур'ёнай дзяўчынай вы былі, Ганна. Разумею, маладосьць, эмоцыі, пачуцьці... Але галаву губляць нельга. Калі, вядома, у ёй усё-ткі прысутнічае нейкі інтэлект.

Мая ўстрывожанасць, пэўна, за літоўскую вярсту відаць...

Тым больш атрыманыя звесткі спакою не дадалі.

А ўвечары патэлефанаваў Юрась.

— Ну як там Стэла?

Я сабралася з духам і дала цалкам праўдзівы адказ.

— Падобна, яна ў тым стане, што і была...

Юрась памаўчай і задаў другое, ня менш крызіснае, пытаныне.

— А ліст ты пераклала?

Мне зноў давялося напружвацца.

— Пераклала... Але я б хацела расказаць пра гэта пры асабістай сустрэчы.

Юрась зноў памаўчай, але, калі загаварыў, голас ягоны гучай зусім спакойна.

— А я б не хацеў, каб ты зноў сутыкалася з гэтымі людзьмі.

Я запэўніла, што маю сказаць нешта важнае.

— Ну, хіба на нейтральнай тэрыторыі? — няўпэўнена прамовіў Юрась.— Назаўтра я папрасіўся ехаць у Стравежск, глядзе, як гадзіннікі ў ратушы разъмяшчаюцца. Па стараюся там застацца адзін. Я ня маю аніякага права цябе турбаваць... Але калі б ты пад'ехала на ранішнім аўтобусе... Там новая кавярня ёсьць, насупраць вежы, з нейкай гатычнай назвай...

— Я прыеду.

Сказала — і сама зьдзівілася.

Таямніца выглядала небяспечна, быццам іржавы іспанскі бот. Як дзейнічалі гадзіннікі Бернасоні? Разбівалі разум, нібы шклянку? Быў у старажытным Месцы звон, з дапамогай якога каралі асуджаных. Прывязвалі да слупа на пляцоўцы званіцы, разгойдвалі доўгай вяроўкай язык звону... На дзясятым удары асуджаны страчваў слых, на сотым — у яго лілася з вушэй кроў. Дзьвесіце ўдараў — і чалавек назаўсёды ператвараўся ў «гародніну», як сказала б медсястрычка з клінікі «Гіпакрат». А яшчэ адзін звон, у іспанскім мястэчку Гарда, называлі «тарантэлай». Бо калі ён званіў, усім карцела прытанцоўваць. У старажытных кельтаў паэты-сыпевакі, філіды, лічыліся магамі, нават з маленства праходзілі два-наццацігадовае навучаныне ў закрытых школах... Іспыт на званыне майстра — выкананць трэх песні: адну, ад якой плачуць, другую, ад якой съмлюцца, трэцюю — якая ўганяе ў сон. Была і адмысловая песня-праклён, гламдзікін. Каму яе съплююць — у таго на твары высокваюць трэх рознакаляровыя булькі — ганьбы, сораму і абразы. А далей — съмерць...

Я зноў і зноў спрабавала ўспомніць нешта са сваіх сноў. Відаць жа,

што мая падсъвядомасьць у «змрокавым стане» больш пасыпхова разгадвала загадкі. Нібыта я і чорны лекар стаялі ў цэнтры кола... Але гэта, бадай, усё, што мне ўдалося прыпомніць.

...Анэта пазірае праз іржавыя краты на вялікакняскі суд, і ёй здаецца, што гэта не яна замкнёная ў клетку, а панове суддзі, а яна проста наблізілася, каб разгледзець іх... Біскуп паклаў руку на сэрца, нібыта моліцца... А можа, слухае, ці ёсьць яно ў яго, сэрца? Войт Лаўрын Рожа сядзіць такі змроучны, быццам яго прызначылі кіраваць могільнікам. Затое соцкі Баркун пераможна пазірае вакол, не прыбіраючы руکі з дзяржальна мяча, нібыта чакае нападу. Магчыма, на гэтym мячы – кроў старога Ляскевіча і маладога Радчыца, зъмяшаная з крывею чужынцаў...

— Я буду съведчыць супроть цябе, — цёмны твар Марцэлі – побач, па той бок кратаў. Анэта ўздрыгвае – ці ня першы раз яна чуе, як Марцэля размаўляе? Дзяўчына доўгі час думала, што старая – нямко.

— Чаму ты так са мной? – ціха прамаўляе Анэта. – Я не зрабіла табе нічога благога...

Марцэля глядзіць на дзяўчыну амаль абыякава – у яе вачах няма радасыці, як у вачах гаспадыні, што выполнвае гожыя валошкі са сваёй грады. Толькі пэўнасъць, што так трэба рабіць.

— Ваш род мусіць згінуць.

— Чаму?

Старая нейкі час моўчкі варушыць вузкімі вуснамі, нібыта слова прыліплі да іх.

— Я была жрыцай.

— Што? – Анэта яшчэ ня страціла здольнасці зьдзіўляцца.

Марцэля жорстка крывіць вусны.

— Нашае капішча месцілася за дзіве вярсты адсюль. І малады Ляскевіч прыносіў Лялі галубоў і маладзенъкіх авечак, і іншыя дарункі, якія належыць дарыць багіні кахраныня. Лель яго звалі... Лель блакітнавокі...

Анэта здагадваецца, пра якія дары гаворыць Марцэля, і ня можа ўявіць бацьку побач з аголенай маладой дзяўчынай – магчыма, гэты жа Марцэляй, – а вакол скача карагод, і грае шалённая музыка, і гудуць абцягнутыя ваўчынай скурай барабаны... Не, гэта немагчыма... Бацька – шчыры хрысьціянін...

— Яго звабіла твая маці. Ён ахрысьціўся і прадаў старых багоў. І прывёў на нашае капішча, пра якое ведалі толькі абранцы, хрысьціянскіх вояў... Я была зусім дзяўчынкай, і мяне пашкадавалі. Ахрысьцілі... Далі іншае імя... І Ляскевіч узяў мяне ў свой дом прыслугай. А я была жрыцай! Я служыла толькі багам!

Твар жанчыны перакрываецца няnavісцю. Анэта ўсьвядоміла, што Марцэля не такая ўжо старая... А тая працягвала шаптаць, нібыта мінлагодні трыснёг варушыць пад сіверам.

— Багі не даруюць. Яны пакаралі тваю маці... Яны – ня я, бо іх воля праяўляецца ў зёлках, насычае іх жыццяздайнай або съмяротнай моцай. Я магла лёгка згасіць і тваё слабенькае жыцьцё – але волі багоў на гэта не было. Я сышла з вашага дому далей ад спакусы. А цяпер – усё будзе давершана.

Марцэля паклала руку на вялізны крыж, што вісеў на яе высаходных грудзях.

— Сёньня я для ўсіх — праўдзівая хрысьціянка, а ты — вядзьмарка! Запомні ж маё сапраўданае імя — і паўтарай яго, калі будзеш паміраць доўга і пакутліва: Марэна! Я — Марэна!

Апантаную дзяўчыну войт хацеў адправіць у кляштар. Але біскуп запярэчыў. Ён прыехаў адтуль, дзе з ведзьмакамі размаўлялі толькі на мове агню і жалеза. У зале войтаўскага дома, бяз белай ружы над уваходам, зусім не было відаць старавежцаў, якія ведалі б Анэту і заступіліся. Тыя, што акалелі ад пошасьці і шалу, і не пайшлі на вежу разам з ноўгарадцамі, цяпер сядзелі па дамах, дзякуючы Госпаду за цуд, за падараваныя гады ў гэтым ня лепшым съветаў, але не страшнейшым за съмерць. Паміж горшым і яшчэ горшым заўсёды зьяўляеца маленечкі съветлы пасак выбару, які дазваляе прымірыцца з сабой і съветам. Не знайшлося рыцара, які б пайшоў дзеля вядзьмаркі на Божы суд — на рысталішча да съяротнага сыходу...

Але прысутныя былі ліцьвіны, і ў іхнім звычаі ня значылася смажаніна з чалавечыны. Хай прыедзе з Наваградку мітрапаліт, ён і рассудзіць... Біскуп зразумеў, што лепей саступіць. Але ня ў тым, што прыслужніца шатану застанецца жыць і паганіць сваім дыханьнем Божы съвет. Як без ачышчальнага агню прывесьці грэшную душу на суд да Господа?

Княскі блазан Карэйва прапанаваў іншае... Замураваць вядзьмарку разам з д'ябальскімі гадзіннікамі ў вежы. Некаторыя казалі — лепей было б дзеўцы проста адсячы галаву і пахаваць асобна ад цела — каб не перакінулася мёртвая вядзьмарка ў вурдалака.

Вежа паслужыла зброяй нячысьціка. Зьбеглы лекар ператварыў пачэсную ратушу ў котлішча злой сілы, у саміх мурах пасяліў сваё чаравіцтва — не адчысьціш. Хто з добрых хрысьціянаў насымеліцца рызыкаваць там сваёй вечнай душой? Праклятая вежа... Над ёй больш не лунаў съяг вольнага гораду, зачыненыя шыбы запячаталі знакамі съятога крыжа. Дзверы заклалі цэглай і таксама накрэслілі крыжы. Ніхто болей, акрым начных ценяў, ня мусіў заходзіць сюды, дзе ў скляпеньні спачывалі д'ябальскія гадзіннікі Бернасоні, а побач — замураваная жыўцом маладая залатавалася вядзьмарка.

Цемра... Акрапі мя ісопам, і ачышчуся... Цішыня...

Съмерць, так доўга ты бегла за мной... Цяпер, калі ты ня пудзіла, а жаданая госьця, сядзіш наводдаль, не съпяшаешся, і нават у адсутнасці съятла я бачу тваю ўсымешку.

Калі доўга ўглядацца ў цемру, у ёй пачынаюць варушыцца шэрыя зьмеі... Залацістая зьмеі... Чырвоныя зьмеі... Кубло, падобнае да таго, на Клескуновым съяце. Здаецца, нібыта водбліскі пякельнага агню трапляюць сюды. Вось гэтыя водбліскі ўсё ярчэй... Ярчэй... Нібыта ў каменнью яміну падымаецца самое пекла...

Са студні высуналася рука, якая трymала паходню. Потым паказаўся звыродлівы насымешны твар. Княскі блазан Карэйва спрытна выскачыў з каменнай яміны.

— Ну, як, ці лягчэй было паміраць другі раз, Ядзерка?

Анэта, якая сядзела, скурчыўшыся, на халоднай падлозе, прамовіла, як у сыне:

— Я ня ведаю, ці я памерла... Ці жывая...

— Хе-хе-хе! — затросьця блазан ад невясёлага съмеху. — Што ёсьць

жыцьцё, і што ёсьць съмерць? Хвост і галава адной зъмяі. Я таксама калісці памёр для людзей. Калі паміраеш для съвету – набываеш волю, Ядзерка. Таму выбірай. Я магу адvezыці цябе ў Кракаў. Няма каму пазнаць цябе, ты набудзеш новае імя, станеш вольнай і багатай і забудзешся на карагоды съмерці. У маіх сілах зрабіш гэта для цябе – у памяць пра маё ўласнае страчанае каханыне. Ёсьць і другі шлях – уваскрэснуць у Госпадзе... Калі захочаш, я адвязу цябе ў кляштар, Анэта, як ты коліс прасіла.

Дзяўчына павольна ўзынялася.

— Я выбіраю шлях да Госпада.

Бывай, Стравежск, слаўнае вольнае места... Цябе больш няма... I мяне няма.

Я ніколі не вярнуся сюды.

Ратуша з яркім чырвоным дахам стаяла пасярод прыцярушенага сънегам пляцу, як на каляднай паштоўцы, і здавалася, нібыта з будынку зараз выйдуць «красналюдкі», гномы ў чырвоных шапачках ды весела запяоць на тырольскі манер...

Але ля вежы спыніліся тры «іншамаркі», урачыстыя, нібыта шаўковы цыліндр ды фрак лорда віктарыянскай эпохі – ані драпінкі на бліскучай паверхні, трymайся на адлегласці, плябей. I сапраўды – ля спакусных машын не круцілася нават усюдышная стравежская малеча.

Я стаяла на ганку нядаўна збудаванай кавярні, адной з тых, што мусілі абслугоўваць будучы натоўп турыстаў, і з-за абліцаванай шэрым каменем калоны назірала за гасціямі, што кіраваліся ў вежу. Кальванаў вёў пад ручку ўдаву Баркуна, захутаную ў чорнае футра, аздобленое белымі хвосцікамі ня ведаю ўжо якой жывёлінкі. Квадратны Янчын, як заўсёды, энергічна размахваў рукамі, і нават здалёк быў чуцён ягоны нізкі голас. Элегантны Макс у белай дублёнцы... Вядома, быў і ахойнікі вяльможных асобаў, усё тия ж Ігар і Анатоль. Іхняе прызначэнне было відаць нават таму, хто першы раз іх бачыў, як адразу пазнаецца сымяротнае прызначэнне зброі. А вось і Юрась... У нехлямяжай куртцы з паднятым каўняром, у съветлай вязанай шапцы... Зусім інакшы сярод кампаніі. Небяспечна інакшы. У мяне зашчыміла ў грудзях. Юрась затрымаўся перад уваходам у вежу, аглядзеў пляц... Мяне ён убачыць ня мог, але падалося, што ягоны позірк запыніўся там, дзе я стаяла.

А мястэчка нібыта вымерла. Ніхто не пракладваў сълед па белым покрыве, нібыта баяўся зганьбіць ягоную чысьціню. Над дахамі ўздымаліся раўнютка ў шэрае неба слупы дыму, і яго непаўторны пах вяртаў у mestachkovaе дзяцінства.

А я не любіла сваё дзяцінства. Яно толькі лічыцца «залатой парой». Можа, у каго так і ёсьць... Але насамрэч дзеци – істоты такія жорсткія, што часам назаўсёды пазбаўляюць адно аднаго самага галоўнага, што трэба для шчасця – пачуцьця абароненасці й самапавагі. Таму я здушыла насталыгію, разъярнулася і тузанула дзъверы пад шыльдаю з намаляванай дзідай. На дзіду, як матылек на шпільку, было насаджанае чыёсці сэрца, а пад ёй красаваўся надпіс гатычнымі літарамі: «Верны Рыцар».

Краіна бязылітасных дам.

У кавярні таксама анікога. Інтэр'ер тыповы: абыштыя цёмным дрэвам

сьцены, люстэркі, прыщемак... Пры жаданьні я магла ўяўіць, што зноў апинулася ў маёй улюблёной менскай кавярні. Толькі бармэн больш худы за Жэньку-пірата і бяз хусткі на галаве, замест лацінаамерыканскіх рытмаў нахабных расейскія старлеткі выводзілі «Ой, лулі мае лулі...», а наведнікаў чакала некалькі драўляных столікаў з карункаўымі абрусамі і штучнымі фіялкамі ў белых пластыковых вазачках. Ды яшчэ – заяўка на ёўрапейскасць – съвetchкі ў шкляных круглых падсвіечніках. Бармэн нават не паленаваўся запаліць съвetchку на майм століку... Відаць, засумаваў у адзіноце ды бяз справы. Я замовіла адразу два кубкі кавы і ўселася так, каб назіраць праз вакно за вежай. Нарэшце дзвіверы пад рознакаляровым бліскучым гербам расчыніліся... Адна з постацяў аддзялілася ад групы і рушыла ў бок кавярні. Астатнія селі ў машыны і зъехалі. Юрась ішоў сюды.

— Дзякую, Анэта, што прыехала... Я таго ня варты, — Юрась прыветна ўсыміхаўся, але я проста фізічна адчула, які ён унутрана напяты. Абліча выснажанае, між прамых броваў зъявілася ўпартая зморшчынка, позірк сініх вачэй цвёрды і нейкі адчайны... Як у камікадзе. Ну і параданыні лезуць у галаву...

Вогненны карузэлік у шкляным падсвіечніку гарэзна падскокваў, нібыта намагаўся выскачыць са свайго ваксова-шклянога палону і выклікаць на дапамогу цэлае вогненнае войска. Я моўчкі паклала на столік ліст Бернасоні і аркушык з перакладам. Юрась гэтак жа моўчкі прачытаў. Твар ягоны быў каменны. Мяне нават закранула – няўжо не зъдзівіўся? Але ў любым выпадку мой былы муж вырашыў не выяўляць свае пачуцьці. Ён працягнуў мне назад паперкі.

— Схавай і забудзься.

Гэта што, я дарэмна турбавала Галіну Сыцяпанайну?

— Паслушай, мне й так наша сустрэча нагадвае сустрэчу Шцірліца з жонкай у кавярні «Элефант», не хапае толькі адпаведнай музыкі.

— Дарэчы пра жонак... — неяк ненатуральна лёгка прагаварыў Юрась, ня зважыўшы на маё абурэнье. — Як там Стэла?

Божа, што рабіць? Я так і ня вырашыла, як будзе мудрэй... Змаўчаць? Намякнуць на праўду? Маё няпэўнае мыканье Юрась расццаніў, як кепскія навіны пра здароўе жонкі.

— Трэба мне найхутчэй адсюль выбірацца. Самому прасачыць, як там і што... – зазначыў рэстаўратар. – Але зараз вось – тапчуся на месцы... Я адчуваю, дзе якое колца было, як нацягваліся вяроўкі... Там – драпінка, там – цёмная плямка... Фігурка нахіленая... Усё роўна як малюнак па фрагментах дамалёўваю. Але гаспадары не здаволяцца, пакуль гэтыя клятывы гадзіннікі не пачнуть разбіваць шклянкі, як п'яны афіцыянт. Нешта ўжо атрымліваецца... Рэзананс моцны. Ды не хапае чагосці, што мусіла зъядноўваць усе гадзіннікі. Яны вельмі геаметрычна вывераныя, дэталі знаходзяцца на пэўных лініях прасторы, перасякаюцца, вымагаюць чаргавацца... Мне засталося зусім трошкі, каб адгадаць загадку... А цяпер ня ведаю, ці маю права яе раскрываць? А раптам гадзіннікі спарады – небяспечная зброя?

Я задумалася. Ці варта надаваць такое значэнне сакрэту лекара? Гэта ўсяго толькі легенды. Ведзьмакі таго часу, нацершыся аканітавай мазью, шчыра верылі, што лётаюць...

Агенчык съвetchкі быў такі слабы, што люстраваўся ў кубках ледзь

зайважнай съветлай кропкай... Але часам дастаткова адной съветлай кропкі, каб выйсьці на шлях. У мяне пакуль такой не было. Усё здавалася нерэальнym. Гэтае мястэчка, за волю якога гінулі пакаленъні, магчыма, і маіх продкаў... У якім гібелі продкі, што выжылі ў бязылітасным часе, нібыта сухія травінкі, не зачэпленыя касой, зрэзашай гонкія сакавітыя съцябліны... Нерэальнym быў сёньняшні халодны дзень – быццам прыхінаешся шчакой да зацягнутай бруднай шэрэнню шыбы чужога вакна... І гэтая кавярня, падобная да правінцыйнага альбому, у якім выразаны з паштоўкі калядны зайчык суседзіць з рэпрадукцыяй Хруцкага... І чалавек насупраць, сумны і напяты, як рука воя на дзяржаліні мяча... Вось заплюшчу вочы, усё зынікне, і я прачнуся ў сваёй часовай кватэры з белымі ў брунатныя пасачкі шпалерамі, з копіямі старажытных гравюраў...

— Ты моцна кахаеш Стэлу? – дурное жаночае пытаньне, за якое я адразу пачала сябе дакараць. Але Юрась, памаўчаўшы, адказаў з горкім спакоем.

— Усяго было... І каханьня, і шкадобы.... А галоўнае, мабыць – пачуцьця віны...

Я не магла змаўчаць.

— Перастань, ну ў чым твая віна?

Юрась сур'ёзна, тужліва паглядзеў на мяне.

— Думаю, што ня мог ні пры якіх абставінах – а яны часам былі, як кіпень, — кінуць Стэлу, бо памятаў, што кінуў цябе. Я мусіў сплаціць грэх... Да сюль не да канца разумею, чаму ў нас з табой так усё атрымалася?

Я адвяла вочы.

— Вядома, спраўдзілася наша агульная легкадумнасць ды юначы эгаізм... Але акрамя таго... Успомні, хто былі мы, калі пазнаёміліся? Я – дзяўчынка з правінцыйнага мястэчка, для якой вялізная проблема, пра-бач, набыць калготкі. Ты – «хлопчык-мажор», са сталічнай элітнай сям'і, багаты, стыльны... Мог апельсінамі падлогу засыпаць. А я больш за ўсё на съвеце ненавідзела становішча Папялушки. Я ж чытала табе свае вершы. «Мне нічога ад моцных ня трэба, хай гуляюць ва ўладу пачарску...» Карацей, мы бедныя, але гордыя... А ты, паводле тэрміналогіі майёй сям'і, буржуй... Чалавек іншага кола.

Мой былы муж разгублена правёў рукой на цёмных непаслухмяных валасах – гэты жэст у яго застаўся яшчэ ад таго часу, калі насіў доўгія кудлы.

— Я пра гэта не задумваўся... Ты ж такая... незалежная, прыгожая... Я да цябе падысьці не наважваўся.

— Падыйшоў жа...

Юрась апусьціў галаву, нібыта сабраўся падставіць яе пад рытуальную жменьку попелу.

— Божа, якія я ідывёт...

Я ўздыхнула.

— Давай ужо праўдзіва – якія мы абодва ідывёты. І хопіць настальгій. Усе гэтыя Калыванавы, вядома, навалач, але ня будзем перабольшваць. Гадзіннікі сёньня ў якасці зброі – так, цацкі... Ну будуць гаспадары забаўляцца, палохаць гасыцей. Не ўсе ж гатовыя вар'яты, як прафесар. Зрабі выгляд, што ні аб чым не здагадваешся, адрамантуй – і ўцякай...

Юрась задумаўся.

— Слухай, ты ведаеш, дзе жыве краязнавец Калейка? Можа, ён распавядзе падрабязнасці, як знайшлі гадзіннікі...

Мястэчка ў нечым было падобнае да таго, у якім вырасла я — гэтак жа падзялялася на раён старых хасінак і «элітную зону», дзе збудавалі некалькі двухпавярховых «хмарачосаў». Толькі мелася ў Старавежску і тое, чаго не хапала ў мястэчку маім. Маё вырасла паўсотні гадоў таму дзеля прытулку нафтавікоў, якія шчыравалі на зараз мёртвым заводзе — бетонныя муміі труб, бязвокія пачвары будынкаў, ашчэранныя іржавай арматурай... А тут гісторыя выпроставалася з-пад зямлі камяніямі са стараславянскай вязью, рэшткамі цаглянай агароджы, мармуровымі прыступкамі, што вялі на засынжаны падмурак... Досьвед сотняў пакаленняў нібыта люстраўваўся ў тварах месцічаў, якіх мы сустракалі па дарозе, праступаў з-пад іх рысаў простай мудрасцю часу. Мне нават падалося, што, каб нарадзілася я тут, не саромелася б свайго правінцыйнага паходжання, не было б у мяне «агіды глухамані», якую апісваў японец Акутагава. Калі на заходзе сонца раптам скочіць цябе за горла невымоўная туга, скруціць душу, як мокрую хустку — і трэба зараз жа бегчы адсюль туды, дзе сапраўднае жыццё, вырвацца, атрасаючы з сябе санлівую цішу, перавітую дымкамі з комінаў, аздобленую рэдкім сабачым брэхам. Калі далёкі сьвісток цягніка — усё роўна што пляма съяўтла наверсе, якую бачыць тапелец. А тут, у Старавежску, была самадастатковасць, цэнтр, няхай ён урос у зямлю, як гэтая старая капліца, толькі верхні ярус з абламаным крыжам цымнене над сумётамі...

Зьвілістая рэчка падзяляла горад напалам, намыўшы за тысячи гадоў высокія адхоны. Дом Пятра Піліпавіча Калейкі аказаўся дзесяці ўнізе, над рэчкай, да яго трэба было спускацца пакручастай съязынкай. Мае абцасы падступна сылізгалі, я ліхаманкава хапалася за голае вецыце лазняку, якое сіратліва тырчэла з-пад сънегу. Юрась, які спускаўся наперадзе, нясьмела працягнуў мне руку. Нясьмела — таму што памятаў, на якую водпаведзь мог нарвавацца. Гэта мае сяброўкі, калі мы прыехалі ў нямецкі ўніверсітэцкі гарадок, дзіўліся, чаму прыстаўленыя да нашай групы хлопцы-гіды не кідаюцца дапамагаць замежным дзеўчынёхам несыці цяжкія сумкі, расчыняць дзъверы... А я заўсёды ведала, што нармальная феміністка такія знакі ўвагі лічыць за абразу, падкрэслены напамін пра сваю другаснасць, як слабейшага полу. «Сама-сама-сама!».

Дурніца...

Юрась дапамог мне спусціцца, беражліва падтрымліваючы на сылізкіх месцах. Але пры гэтым пазіраў некуды ўбок. І я ведала, пра каго — ягоныя думкі. І не насымельвалася нешта прамовіць, адчуваючы віну, нібыта нават дотыкам да яго рукі адбіраю нешта ў памерлай... Якая для яго — жывая. Адбіраю, бо мне нечакана прыемны гэты выпадковы дотык... Якая я нягодніца!

Мае экзістэнцыйныя выкладкі засталіся пры мне, Юрась, вядома, нічога не заўважыў... Затое нас заўважыў Пётр Піліпавіч Калейка. Ён моўчкі стаяў за варотцамі, умудраючыся ў сваёй ватоўцы, велізарных валёнках і шапцы-аблавушцы выглядаць праўдзівым арыстакратам. Вусны, пастарэчы бляклыя, строга падціснутыя. Глядзіць з-пад насупленых сівых броваў, як на якіх акупантай.

Ня хутка апынуліся мы, не прабачаныя, але пераведзеныя са статусу злачынцаў у статус падазраваемых, у хаце Пятра Піліпавіча і займелі гонар пад незадаволенае цікавыне «ходзікаў» з грай-шышкай сузіраць старыя фотаздымкі, на якіх ратуша была яшчэ ў сапраўдным змрочным ablіччы.

— Гадзіннікі знайшліся глыбока ў лёхах... — апавядала Калейка, раскладаючы фотаздымкі, нібыта пасъянс, на белай цыраце з выявамі брунатных самавараў і бублікаў, што засыціла круглы старасъвецкі стол. — Час быў стракаты. То немцы наступаюць, то расейцы, то бальшавікі... Як зграі ваўчыныя — прабягуць, паабкусваюць усё, што можна... Сёння аднаго ставяць да сыценкі, ягоны ідэйны вораг радуецца. Заўтра вешаюць таго, хто ўчора радаваўся. І вось яны, ляжаць побач, на заараных могілках. Урэшце палякі прыйшлі, усходнія крэсы ўмацоўваюць. Палова мястечка акаталічаная. Па-польску намагаюцца «пшэкаць», на праваслаўных суседзяў — з пагардай: «Мужыччэ». Вось палякі й пачалі вежу абшукваць. Нейкі дурань данёс, што там бальшавікі зброю схавалі. Мой бацька яшчэ падлеткам бачыў... Разламалі падлогу, адразу думалі — труны ўнізе... Потым разабраліся: гадзіннікі. Стаялі ўкруг, страшныя, счарнелыя, нібыта спавядальні. Вежа — на ўзгорку, лёхі сухія, вось і акалелі. У 39-м, калі саветы прыйшлі, польскі паручнік тыя гадзіннікі забраў, на калёсы — і звёз, як толькі страляніна ўсчалася. Адзін толькі гадзіннік пакінуў — яго Баркун, дзед вашага Аркадзя, прыўлашчыў, пакой камбеду прыкрасіць. На tym гадзінніку съмерць каралю галаву адсякала. Здаецца, унуку той гадзіннік перайшоў... Но наведваў мяне і той унук... Таксама пра гадзіннікі распытаўся. Ды яшчэ радавод свой удакладняў.

— Даўк ягоны ж продак быў тутэйшым рышарам, соцкім яшчэ ў 15 стагоддзі! — прадэманстрравала я сваю эрудыцыю. Пётр Піліпавіч суха засміяўся.

— «Рыцар!» Паслугачы і каты яны былі з пакалення ў пакаленіне, у 19 стагоддзі адзін з Баркуноў паўстанцаў Каліноўскага вешаў. Род занепадаў, як Богам пакараны. Дзіва што Баркун стаў старшынёй бядняцкага камітэту — шчаніком яшчэ быў, але ўжо гарлапан, якіх мала. Так я вашаму Аркадзю і сказаў. Ён толькі дзывярыма ляснуў і пайшоў, як мыла зьбушы.

— А ці не заўважылі ў тых лёхах, калі гадзіннікі знайшлі, чагосыці яшчэ, няхай нязначнай, дзіўнай рэчы? — настойліва спытаў Юрась. — Успомніце, калі ласка...

Калейка паціснуў плячыма.

— Ну каб я сам там прысутнічаў, даўк нешта, можа, і згадаў бы. Але я тады яшчэ на съвет не нарадзіўся. Вось студню бачыў, калі аднойчы ў маленстве залез у тыя лёхі. Атрымаў пасъяля ўдома лупшоўкі добрай. А, яшчэ бацька казаў, срэбны сярпок знайшоўся...

— Які сярпок? — напружана перапытаў Юрась.

— Ну Бог яго ведае... Скрутак ля гадзіннікаў валяўся, бацька дамоў цішком забраў. У скрутку й быў срэбны сярпок ды пабітае шкло. Звычайнае шкло, празрыстыя аскалёпачкі... Ад вазы нейкай, мусіць. Гэты сярпок потым маці ў вайну на авёс выменяла. І добра... Не хацелася б мець у доме нейкую рэч з праклятай вежы...

— А чаму яна праклятая? Няўжо вы верыце, што ў ёй сапраўды была замураваная съмерць? — не выцерпела я.

Калейка памаўчаў, падціснуўшы вусны.

— Съмерць з гэтай вежы сапраўды не вылазіць. У вайну там двух партызанаў расстралялі... У рэвалюцыю аднаго пана замкнулі, галоднай съмерцю замардавалі... Пан, праўда, люты быў, жыў, нібыта прыгон ніхто не адмняў — дзяўчатаак вясковых у прыслугі наймаў, запалохваў, гвалтіў... А ёсьць і яшчэ нешта, даўнейшае.

Калейка павагаўся, ягоныя очы падазрону прайшліся па нашых тварах.

— Вось...

Стары дастаў яшчэ нейкую папку. Я ўбачыла знаёмыя гравюры, а таксама некалькі новых. Былы настаўнік беражліва ўзяў адну з іх у руکі.

— Каму ні рассказваў з гісторыкаў, на съмех мяне падымаюць. Маўляй, не было такога на Беларусі... А я ўпэўнены — тут гэта адбывалася, вакол нашай ратушы. Параўнайце — той самы будынак, што й на фотаздымках!

На гравюры быў тыповы матыў 15 стагоддзя — танец съмерці. Узяўшыся за рукі, падскоквалі ў вычварным танцы малады мніх, дзяўчына ў шляхецкім строі, немалады таўстун са съмешна вырачанымі вачымі і шкілет. Над каржакаватай вежай — сонца і месяц, зъяднаныя ў адзін абыякавы твар, расколаты напалам.

...Раскрыліся ізноў зямлі глухія нетры.
І блазан, і кароль — у скокі съмерці — кроch!
Шалённы карагод кругі кругамі мерыць.
І ўсъмешкі ўсё шырэй, бяздоныней погляд оч.
І біскуп, і рабін, і вулічная дзеўка —
Ня выдзерці з рукі скалелую руку —
Імчаць за кругам круг. Сатлелыя павекі
Ня скрыноць ад вачэй пустых — апошні круг.
Нябачны барабан прысьпешвае кружэнье.
Кашчавы дырыжор з бліскучаю касой
Свой аглядае баль. Ні жалю, ні ўзрушэнья.
Такі вось насамрэч на могілках спакой.

Раптам Юрась рэзка выпрастаўся на жорскім драўляным крэсьле, нібыта яго хтось ударыў па сьпіне. Очы сталіся зусім адсутнымі...

— Што з табой?

Рэстаўратар нейкі час усё гэтак жа пазіраў у невядомую далеч, а потым пачаў неяк пасыпешліва развітвацца з гаспадаром. Я таксама з няёмкасцю ўзынялася. Калейка схаваў гравюры, фотадымкі і ўзыняў выцьвілья, але ўсё яшчэ вострыя очы на госьця, што мармытаў падзякі...

— Дзіўлюся я з вас... Гісторыя — гэта ня стос фотаздымкаў, якія можна тасаваць, укладаць у рамачкі, спальваць... Гісторыя можа забіваць і ўваскрашаць. А вы з ёю, як з уласнымі нататнікамі... Упісаў нешта, выкрасылі... — Пётр Піліпавіч сумна ўздыхнуў. — Вось, нешта тут выніохалі, будзеце выкарыстоўваць... Ды можа, гэта вас выкарыстоўваюць нейкія непадуладныя вам сілы, перастаўляюць, як пешак, па клетачках? А гуляеце вы з такімі фігурамі, што вас неадменна зъядуць. Ну Бог вам суддзя... І не забудзьцеся, Ганна, як абяцалі — артыкул пра вяртаныне плошчы спрадвечнай планіроўкі! Сам у газету занясу!

Юрась ішоў па засынеканай сцежцы, пахмуря гледзячы сабе пад ногі, і я не наважвалася парушыць маўчаныне. Праз гадзіну я буду ехаць у аўтобусе, які адвязе мяне да звыклага жыцця. А Юрась вернецца ў Людвікарава, за высокі бетонныя плот. Дзень паволі паміраў, і съцвердзіць

ягоную съмерць съпяшаўся мароз. Сънег парыпваў пад нагамі, але ня жаласна, не гарэзна, я неяк трывожна... Нібыта ў нашыя съяды наступаў яшчэ нехта нябачны...

На падыходзе да царквы, звычайнай мураванкі з сінім какошнікам, з тых, што ўзводзіліся на нашае зямлі пасля здушэння паястання 1863 году ледзь ня ў кожнай вёсцы, Юрась рэзка спыніўся.

— Я зразумеў, як Бернасоні выкарыстоўваў свае гадзіннікі.

У голасе майго былога мужа ня чулася радасыці. Над царквою кружлялі вароны, нібыта ўзыляцелі іржавыя крыжы з забытых могілак.

Юрась зачарпнуў шорсткага, як пясок, сънегу і працёр ім твар у гарачцы.

— Вось і ёсё... Але ведаеш... Гэта страшна. Калі тое, што мне ўяўляеца, хоць трохі праўда... Пасправую тэрмінова перавезыці Стэлу ў іншую бальніцу! Яна ж — закладніца ў іх... А я не магу ім усё расказаць... І ёю рызыкаваць не магу... Раней у такіх абставінах кулю ў лоб сабе пускалі, даруй, Госпадзе...

У яго адрывістых словах былі такія адчай і пакута, што я наважылася.

— Паслухай... Я ня ёсё табе паведаміла...

І расказала Юрасю пра Стэлу.

Ён выслухаў мой няўпэўнены і блытаны, нібыта вязаныне са спущчанымі петлямі, аповед з застылым выразам твару. Толькі сыціснуў далоні ў кулакі, аж костачкі зъблелі. Я думала, што ён мне не паверыць. А калі раптам паверыць... Па-першае, людзі маюць уласцівасць ненавідзець тых, хто паведаміў благое. У старадаўнасці ганца маглі й на палю пасадзіць... А па-другое — гора, сълёзы... Я мусіла ўтрымаць былога мужа ад цалкам зразумелых сутычак з гаспадарамі. На пэўны момант мне падалося, што мае трывогі спраўдзяцца — Юрась страшэнна зъблеў і прагаварыў скрэз зубы:

— Сволачы...

Ён даволі доўга стаяў і маўчаў, утаропіўшыся ў сънег. Здавалася, у белай паверхні зараз зъявіцца яміна ад яго позірку... А ўжо я ледзь вытрымлівала пад цяжарам маўчаныня. Не хапала яшчэ зарумзаць самай, калі трэба дапамагчы чалавеку не выказваць гора. Але Юрасю, відаць, удалося здушиць пачуцьці, ён адрывіста ўздыхнуў і падняў галаву..

— Прабач... Мне ёсё-ткі ня вельмі лёгка пасля такой навіны... Хатя — якая там навіна. Ведаеш, я... адчуваў, вось ужо тыдзень адчуваў, што Стэлы няма. Між намі заўсёды цягнулася нейкая тонкая нітка. І вось — парвалася... Пустэча. Стэла... Але я ўжо столькі раз яе хаваў, аплакваў, разьвітваўся... Адгараваў сваё, мабыць... Усё, пайшлі на станцыю.

Аўтамабіль колеру мокрага асфальту спыніўся проста ля нас.

— Ну што, Юрачка, адпачыў, падумаў? Цяпер, я ўпэўнены, справа пойдзе на лад. Прывітаныне, Анэта! Не забываеш сябра ў цяжкую хвіліну? Малайчына!

Янчын з заўсёднай шумнай прыветнасцю быў тут дарэчы гэтак жа, як рознакаліровыя паветраныя шарыкі на пахаваныні. Ён ляпаў Юрася па плячы.

— Ну, ну, не сумуй... Паставім на ногі тваю Стэлу. Хутка яшчэ нейкія «прасунутыя» лекі на ёй пасправаюць. А хочаш, зъезьдім заўтра ў бальніцу, паглядзіш на нябогу нашую...

Я глядзела на смуглавы твар Янчына, на ягоную спачувальную

ўсьмешку. І не магла паверыць, што гэты чалавек датычны да страшнай містыфікацыі. Баялася, што Юрась сарвецца. Але рэстаўратар моўчкі стаяў з застылым тварам. Янчын усё не змаўкаў.

— Слухай, ты ўжо ведаеш, як працавалі гадзіннікі? Галава ў цябе съветная, здагадаўся?

Юрась расціснуў зъялелыя вусны.

— Ведаю.

Госпадзе, ён нават маніць ня стаў!

— Вось малайчына! — Янчын зірнуў на мяне, нібыта заклікаючы ў съведкі. — Я заўсёды казаў, што вы ўдвух — сіла.

Ён відавочна думаў, што Юрась раіўся са мною наконт сакрэтаў межанізму.

— Але, сябры мае, ёсьць адна акалічнасць, пра якую вам варта задумашца...

Я зьдзівілася: смуглівы блазан, комік-буф некуды падзеўся. Цяпер Янчын глядзеў строга, нават жорстка.

— Слухайце мяне ўважліва, сябры. Фокус са шклянкамі, якія разъбіваюцца — гэта далёка ня ўсё, што калісьці маглі гэтыя механізмы. Я ведаю, вы абодва — патрыёты... А вы калі-небудзь задумваліся, што за чалавек — гэты Калыванаў? Мы яго церпім, таму што супрацоўніцтва з ягонай фінансавай імперыяй прыносіць нашай дзяржаве карысць. Тут, у чужой краіне, ён паводзіць сябе съціпла, намагаецца трymацца ў рамках закону, ні з кім не сварыцца... Але насамрэч драпежнік. Не зъдзіўлюся, калі высъветліцца, што менавіта ён стаіць за съмерцю няшчаснага Аркадзя... Гэта ж ён Баркуну мадэльку падсунуў са свайго агенцтва, калі Баркун пачаў у сілу ўбірацца. Лілька й сачыла за Аркадзем, і пра ягоныя здагадкі наконт гадзіннікаў усё дакладвала, і на распродаж у Польшчы Калыванава навяла. Аркадзь, хай даруе ён мне на tym съвеце, алею ў галаве меў мала, пра гадзіннікі і шклянкі прачытаў — і вырашыў, што гэта атракцыён, якім яму дазволена будзе турыстаў забаўляць. А гэта ўсё роўна што бензапілою галіцца. Вось Калыванаў — той ведае, як падобныя сакрэты выкарыстоўваць.

Мы з Юрасём ашаломлена глядзелі на былога выкладчыка, спрабуючы зразумець ягоную метамарфозу. А ён гаварыў, як загадваў.

— Падумай сам, Юрэ, ну хіба можна такому чалавеку, чужынцу, аддаваць сакрэты нашай зямлі? Будзе нейкі канкрэтны плён ад старых гадзіннікаў, не — гэта здабытак нашай дзяржавы! Як вы ўжо зразумелі, я выконваю тут пэўныя абавязкі...

Мы з Юрасём абмяняліся позіркамі: Янчын — шпіён пры Калыванаве! Вось дык навіна!

— Я чалавек прамы. І скажу прама. Вы не павінны выдаваць сакрэт гадзіннікаў гэтаму магнату. Ты, Юрась, скажаш яму, што нічога не атрымліваецца, ператаміўся... У маіх сілах выцягнуньць цябе адсюль.

— А далей што? — суха спытаў Юрась.

— Далей ты раскажаш усё, што ведаеш, нам... сваім...

Па абліччы Юрася нельга было вызначыць, што ён думае.

— Па-першае, Віталь, ты дарэмна пераканаўся, што Анэта хоць на дробачку ў нешта пасьвечаная. Я заўсёды лічыў, што жанчыны ў тэхніцы не разъбіраюцца, а Анэта тут проста тыповы прыклад. Я папрасіў яе

прыехаць, каб яна пераклала для мяне адну паперку... Шкада, але й Анэце яна аказалася не пад сілу.

— Якую паперку? — жыва перапытала Янчын.

— Аддай... — загадаў мне Юрась, і я паслушмяна працягнула Янчыну аркушык з тэкстам ліста Бернацоні.

— Бачыце, гэта я ў архівах Баркуна знайшоў... на старанімецкай мове, — спакойна патлумачыў Юрась. — А па-другое, мне не зразумела, для чаго вам... «сваім»... сакрэт скокаў съмерці? Вы што, дэмантрантаў зybіраецася гэтак разганяць?

Янчын рагатнуў.

— Здагадаўся, значыць, наконт скокаў... Дэмантрантаў, кажаш? А выдатная была б карцінка для замежных журналістай... Але занадта экзатычная. Не, сябра, сакрету Бернацоні — калі, вядома, ён ня міф, а нечага варты, і нашыя вучоныя змогуць яго «закілзаць» — ёсьць прымяненіне цалкам карыснае... Напрыклад, для змагання з міжнародным тэрарызмам. У гэтай справе любая дапамога — выратаваныя бязвінныя жыцьці! Папрацуй на высакародную справу — і зоймеш пачэснае месца ў грамадстве. На дзяржаўную працу цябе, як я разумею, не спакусіш... А вось сваю рэстаўрацыйную фірму будзеш мець.

Юрась не зъмяніўся ані рысачкай.

— Дзякую... Але куды мне — на пачэснае месца ў грамадстве... Я, падобна, прыроджаны маргінал.

Янчын раздзымуў ноздры, як драпежны зывер.

— Ня раю гуляць у незачэпу. Ты, хлопча, нават не разумееш, у якую гісторыю патрапіў.

— У мяне свая гісторыя, Віталь, — спакойна адказаў Юрась. — І краіна ў мяне — свая... Хоць называеца гэтак жа, як твая, але — інакшай.

Янчын пачаў злавацца.

— Такія веды ўсё роўна што бомба з гадзінкавымі механизмам, і на які час прызначаны выбух — ты ня ведаеш. Я табе адзіна магчымае выратаваныне прапаную! Ты што, думаеш — незаменны? Ня ты — знойдуцца іншыя разумнікі, усё разгадаюць. Толькі шкада, час страціцца.

Юрась задумліва глядзеў удалеч, дзе над шэрымі дахамі Стараўежску, так і ня зьведаўшымі высакародную чырвань дахоўкі, згасала вечаровае неба.

— Вось і зноў напаткаў мяне мой лёс... Я думаў — на водмель вынесла... Водарасьцямі абрастаю... А тут — рабі, калі ласка, чарговы экзістэнцыйны выбар. Ну што ж, паваюем. Чыста па-беларуску — адмаўчымся.

Спакойны іранічны голас Юрася раззлаваў Янчына.

— Не адмаўчышся, хлопча. Сядай у машыну. Паехалі.

Юрась не зварухнуўся.

— Ну!

Мой былы муж павярнуўся да мяне.

— Паехалі ў Менск, Анэта... Нешта нецікавыя мне іхнія гульні...

І рушыў, не азіраючыся. Янчын нешта крычай усьлед...

Але адсыці далёка мы не пасьпелі. Яшчэ адна машына, белы джып, абагнала нас, прытармазіла.

— Ня ўмеюць на гэтай зямлі абыходзіцца з творчымі людзьмі, — Макс, як заўсёды, гаварыў даверліва і спачувальна. — Не звяртайце ўвагу, сябры... Віталь у нас чалавек гарачы, грубаваты...

Юрась непрыветна пазіраў на элегантнага псіхолага. Белая дублёнка ў колер джыпу і паляйунчая скураная шапачка Макса ў спалучэнні з вышэвілай зялёной Юрасёвой курткай вытворчасці фабрыкі «Сывітанак» маглі быць ілюстрацыяй да артыкулу пра сацыяльны падзел грамадства. Такія артыкулы я калісьці пякла, як блінцы, падсьвядома верачы, што пасля прачытання маіх палемічных тэкстаў бедныя пабагацеюць, а багатыя перапоўняцца спачуваннем аж па залатыя ланцу́гі.

— Я больш на вас не працую, — змрочна паведаміў Юрась псіхолагу. Мне стала страшна. Але Макс толькі съветла ўсыміхнуўся і падміргнуў мене. Маўляў, таленты ўсе капрызыльвыя...

— Дазвольце, дарагі Юрась, сказаць Вам пару цікавых слоўцаў...

Макс узяў рэстаўратара пад руку і адвёў убок, туды, дзе з-пад сънегу высоўваўся іржавы пагнуты крыж. Я з боязнью назірала за размовай. Раптам Юрась рэзка нахіліўся, як перагнуўся напалам... І пачуўся ягоны рогат. Рэстаўратар аж заходзіўся. Нават сеў у сънег. Суразмоўца нейкі час разгублена стаяў над ім, потым рушыў да машыны. Твар Макса крывіўся сапраўднай злосцю. На мяне псіхолаг нават не зірнуў. Я кінулася да былога мужа... Ён сядзеў у сънезе і съмяяўся. Знайшоў час для істэрыкі.

— Ты ведаеш, Анэта, Макс таксама... — прагаварыў Юрась, намагаючыся супакоіцца.

— Што таксама? — неўразумела перапытала я.

— Таксама шпіён... Толькі, здаецца, расейскі, — скрозь съмех прагаварыў Юрась. — Угаворваў мяне перайсці пад ягонае крыло...

— А ты што? — дрыжачым ад нядобрых прадчуваньняў голасам спытала я.

— А я застаюся на гэтай зямлі, як вежа — у пушчы, або караблі на водмелях рэк, перасохлых даўно. Я тут, як у амфары съпее віно. Вякі, як аблокі, над намі сплылі. Я ў белым маўчаныні праданай зямлі, — выразна прадэкламаваў рэстаўратар.

— Паслухай, цяпер ня час іграць у піянера-героя, — з трывогаю прагаварыла я. — Ну што ты іх злушаешь?

— А я іх не злую, — раптам вельмі жорстка адказаў Юрась. — Я імі пагарджаю.

О, Госпадзе... Я пазнала ўласцівую былому мужу запятасць. Калі ён рабіўся вось такім, то можна было чакаць любых, самых небяспечных, учынкаў. Лепей бы я яму нічога не расказвала... Я ў разгубленасці тапталася на съцежцы, Юрась сядзеў у сумёце, Стэла дзесьці ляжала ў бальничнай палаце, а Ставрэжску было на ўсіх нас напляваць, ён быў старым, скалечаным і знявераным, і імкліва захутваўся ў змрочны зімовы вечар, як у пацерты плед.

Хутчэй бы прачнуцца... Я гатовая была зноў апынуцца ў сваіх начных жахах. Але гэта была рэальнасць. У съятле фараў, на фоне зімовага пейзажу яны пазіралі на нас з рознай ступеню злосці — Ліля, Калыванаў, Янчын, Макс... За нашымі съпінамі стаялі ахойнікі. Магчыма на іхніх тварах таксама была злосць. Але наўрад — прафесіяналы не злуюцца. Можа быць, дзейсныя асобы, раз у кожнага — свой інтарэс, перагрызуцца, і ўпарты рэстаўратар не дастанецца нікому? Але раптам я зразумела, што ўсе гэтыя асобы ведаюць падбіўкі адно аднога, іх гэта задавальняе,

усе гуляюць у адну гульню... Вядома, ня супраць абыграць – але гульня ў іх адна... Танец съмерці, дзе мы ўсе трymаемся за рукі з нябожчыкамі...

— Вось паганец, — адрывіста прамовіла Баркунова ўдава на адрес Юра-ся. — Аддзячыў, называеца, за маю дабрыню. Грошы заплацілі — рабі!

— Досыць з вас маёй працы. А старажытным сакрэтам месца там жа, дзе й старажытнай пошасыці, — змрочна прагаварыў аблеплены сънегам Юрась. — Вунь пачалі могілкі раскопваць, на якіх памерлых ад халеры хавалі дзьвесыце гадоў таму... І халера вярнулася. Гэтая зямля і так нацярпелася ад усялякіх эксперыментаў. Яшчэ адзін бізун вам патрэбны дзеля ейнага ўтаймаванья? Ня я вам яго дам.

— Малады чалавек, я чакаць ня звык, — кінуў сваё слова Калыванаў.

— Вы праўда ведаецце сакрэт гадзіннікаў?

— Ведаю.

— Колькі вам за яго заплаціць?

Юрась паматаў галавой.

— Тут не аўкцыён. Сказаў жа — мая праца скончаная.

Мне зрабілася па-сапраўднаму страшна. Я ня вытрымала і тузанула яго за рукаў.

— Ды расскажы ім, што ведаеш! Падумаеш, іржавыя цацкі! Няхай яны свае шклянкі лопаюць — ну якую «псіхатропную зброю» мог прыдумаць сярэднявечны блузънер! Любы рок-канцэрт куды большую сілу мае. Куды там звону супраць ударнай устаноўкі!

Але Юрась толькі прагаварыў.

— Анэта, а ты ідзі на станцыю. Праз паўгадзіны, здаецца, апошні аўтобус.

Я ў разгубленасыці абвяля ўсіх вачыма і трохі адступіла ўбок... Сусьвет патроху расколваўся на маленькія кавалачкі, якія ссоўваліся і складаліся ў іншы вітраж... Я з жахам усьведамляла, што зноў унутрана адчуджаюся ад Юрася, як тады, калі паверыла, што ён мог забіць Баркуна. Так, напэўна, здарaeцца, калі нехта з блізкіх захворвае невылечнай заразнай хваробай, а твая любоў не настолькі моцная, каб перамагчы інстынкт самазахаванья. Але няўжо мне дадуць сысыці? Макс, у адказ на мае думкі, запытальна прамовіў.

— А вось яны ўдвох хадзілі да старога звадыяра, што на нас усё ў суд падае за перабудову вежы. Можа, ён што цікавае распавёў?

Юрась адказваць не зьбіраўся... Хіба ён не разумее, што яны пацягнуцца і да старога, пачнуть дапытваць? Давядзенца ратаваць усіх самой... Я пастаралася здушыць панічнае жаданыне ўцячы, схавацца ў сваю ўяўную ракавінку і ніколі больш з яе не высоўвацца... І, намагаючыся гаварыць спакойна, распавяляла пра візіт да Калейкі. Па расчараваных тварах я зразумела, што маё паведамленье нічога для іх ня значыла. Чаму яны не запхнуць нас у машыны? Няўжо баяцца съведкаў? Сапраўды, да вечару Ставрэжск ажыў. Там-сям у прыцемку рухаліся сілутэты месцічаў. Некалькі кабетаў з правінцыйнай цікаўнасцю назіралі за нашай падазронай групай, асьветленай фарамі машынаў, з-за плотаў сваіх двароў. А Юрась, гэта, відаць, адчувалі ўсе, быў гатовы ўчыніць сапраўдны «канцэрт»... Ці ўсё яшчэ спадзяюцца, што ён зымірыцца? Юрась зірнуў на мяне і зноў — сваё.

— Анэта, я ж сказаў, ідзі на станцыю... — і патлумачыў прысутным.

— Яна насамрэч нічога ня ведае. Хопіць з вас адной Стэлы... У якасьці майго гаранта.

Голас Юрася здрыгануўся. Я ўсьвядоміла, што ён намагаецца схаваць, што ведае пра съмерць жонкі – відаць, каб не пашкодзіць мне. Пры імені памерлай твар Баркуновай удавы перакрываўся.

— З мяне тваёй Стэлы ўжо даўно хапае. Вось табе мазгой заўсёды не хапала за сваёй сыцервай усачыць. Дзе твае прынцыпы былі, калі твая сучка за дозу...

Калыванаў паклаў руку на плячо зънерваванай удаве.

— Лілька, сыціхні.

Вось як, Ліля Пятроўна была ў курсе мужніных авантураў? А Юрась, здаецца, не. Ён недаўменна глядзеў на Лілю, чый гожы твар нібыта пастарэў ад прыхаванай няяновісці.

— Хіба ня ведаеш, што твая наркотка да Аркадзя бегала? Яна для яго, разумееш, «Шарман, шарман!», а я – падсыцілка. Сволачы вы ўсе! Адразу скарыстаецце, а пасыля...

Раптам Калыванаў рэзка сыцінуў удаве горла... Мадэлька захрыпела, пачала хапацца за руку, што яе душыла... Магнат, задаволены выхаваўчым эфектам, адпусыціў істэрыйчную кабету. Ліля Пятроўна змоўкла, не выказваючы абурэння, толькі пацірала шыю. На твары яе больш не было няяновісці, толькі страх.

— З кабетамі адны клопаты, – даверліва прагаварыў магнат, звяртаючыся да Юрася.

— Яшчэ раз гавару – Анэта павінна паехаць дадому... – упартая патарыў Юрась.

— Я не магу цябе пакінуць... – дрыжачым голасам прагаварыла я. Але Юрась супакаяльна ўсьміхнуўся.

— Ды не хвалойся. Нічога са мной ня здарыцца... А я вярнуся і адразу пазваню табе. І... прабач.

Я ў разгубленасці азірнулася. Я сыду, і для мяне гэты жах скончыцца... Вядома, Юрасю лепей, калі побач ня будзе новай закладніцы. Ён хоча, каб я сышла... Толькі б адпусыцілі! Маўчаныне прысутных здавалася багнай, у якую я апускаюся ўсё глыбей, глыбей...

— Калі Анэта сыдзе... абяцаю паводзіць сябе... разумна, – раптам сказаў Юрась, гледзячы сабе пад ногі.

— Вось і выдатна... – узрадваўся Янчын. – Думаю, у такім разе з шаноўнай Ганнай мы можам разьвітацца. Я гэтую дзяўчыну ведаю. З ёю ніякіх клопатаў не прадбачыцца. Праўда, Ганначка?

Я кіунула галавою. Якія там клопаты... «Скандалальная журналістка» даўно ператварылася ў смоўжыка. А можа, й заўсёды была ім, праста нейкі час мела магчымасць бясьпечна паказваць съвету рожкі?

Юрась памахаў мне рукой і рушыў да машыны.

— Дазвольце, праводжку? – зноў далікатна-ветліва звярнуўся да мяне Макс і нават паспрабаваў узяць мяне пад локаць.

— Дзякую, ня варта... – дрыжачым голасам прамовіла я і пашпацьравала па съцежкы. Здаецца, ніхто за мной ня гнаўся. Адыйшоўши на больш-менш бясьпечную адлегласць, я азірнулася. Машыны вырульвалі ў бок Людвісарава, съятло фар высьвечвала дарожкі на сънежным покрывае... Усё далей, далей... Раптам маё сэрца сыцінула такая туга, што я ледзь не заплакала...

«Сам вінаваты, сам вінаваты...» – як заклён, паўтарала я ўсю дарогу да станцыі. І потым, калі за вакном аўтобуса замільгалі начныя агенчыкі, чыё прызначэнне – абуджаць у падарожных тугу і раптоўнае жаданье апінуцца вось там, дзе прыветна съвеціца чыёсці вакно, я не знаходзіла ўжо патрэбных слоў, каб апраўдацца.

Балея падымалася са дна студні, нібыта поўня выплывала з цемры... Сястра Агапа з цяжкасцю круціла калаўрот, і ланцуг звяяно за звяяном клаўся на цёмнае, бліскучая ад вільгаці і дотыкаў жалеза бервяно... Што ж, пакуты толькі дадаюць бляску трывушчым душам.

Ваду маглі насіць маладзейшыя сёстры... Яны з радасцю прынялі б гэтае паслуханье замест шанаванай імі сястры Агапы, але тая заўсёды адгаворвала матушку настаяцельніцу: хто сказаў, што нам павінна ў гэтым жыцьці быць лёгка?

Над крыжам манастырскага храму кружлялі вароны. А галубоў даўно не відаць... Ня зносяць галубы, боскія птушкі, кроў і жалеза, і злосць людскую... А апошняга сталася ў съвеце так шмат, што перахліствае за сыцены манастыра, дзе павінна быць адно ціхае маленяне...

Сястра Агапа падхапіла балею за дужку і паставіла на траву. Сэрца калацілася, як спудзіўшыся, што трэба працягваць зямны шлях. Манашка перахрысьцілася... Гасподзь сам адмерае, колькі таго шляху засталося прайсці. Слабасці цела – не прычына, каб заўчасна стыняцца на адпачынак.

А ў браму манастыра зноў грукалі, і зноў чуліся нечыя сярдзітая воклічы. Раней ля дзвіярэй кляштара вісёу звон. Госьць мусіў пазваніць у яго і пакорліва чакаць... Даўно абарвалі звон, дый драўляная брама абпаленая. На самым версе яе вось ужо месяц тырчэй абломак татарскай стралы, і сястры Агапе ўвесь час рабілася ніякавата пры поглядзе на ту ю стралу, нібыта брама была жывою істотаю, якой балюча.

У манастыр зноў прывезлі параненых вояў. Што паробіш, калі ў спаленым, разрабаваным горадзе адзіны прытулак – жаночы манастыр.... Да таго ж манашкі былі добрымі зельніцамі, самай лепшай – сястра Агапа. Шчырая малітва і сіла роднае зямлі, увасобленая ў зёлках, ратавалі тут многіх. Для гасцей мелася асобнае памяшканье, з кельлямі больш вялікімі, чым у святых сасыцёр.

Параненых было шасыцёра, троє – рымскай веры. Адбіраць па веры не выпадала. Маладзенькі хлопчык, якому крывая татарская шабля ўспарола жывот, ужо ня мог гаварыць, толькітаненка енчыў... Гэтamu парог таго съвету ўжо рушніком накрыты. Съветлавалосы вой з доўгімі вусамі сыцікаў левай рукой тое, што засталося ад правай... Што ж, левай рукою таксама можна біцца. Калі будзе Божая воля, гэты застанецца жыць.

Астатніх сястра Агапа не пасьпела агледзець. Малады рыцар, гожы, як казачны каралевіч, у багатым, спэцканым пылам і чужой крывёй строі, пакланіўся старой манашцы пачціва, але з годнасцю, загаварыў па-польску.

— Пані добрая лекарка, мне казалі. Вы мусіце паглядзець майго бацьку. Калі дапаможаце, ваш манастыр разбагацее. Мой бацька – пан Баляслаў Радчынскі, падчашы ягонай вялікасці Казіміра Ягелончыка.

Сястра Агапа моўчкі схіліла галаву.

— На ўсё Божая воля, пане. Золатам ня купіш і адно здаровае вока.

Падчашы ляжаў на насліках, на якіх яго і прынеслы. Шырокія мяккія наслікі з аксамітным падушкамі падаліся гасціям больш зручнымі, чым каменны ложак кельлі. Смуглівы твар старога воя, спаласаваны шнарамі, быў усё яшчэ прыгожы. Валасы съсівелі, але ўгадвалася, што калісьці былі яны цёмныя, густыя... Сястра Агапа асьцярожна паклала вузкую сухую даланю на лоб хворага... Гарачка...

Адзін са слуг беражліва адхінуў край коўдры: на грудзях пана ляжала ануча, набрынялая крывёй. Дыханье хрыпла вырываляса з грудзей праненага...

— Калі гэта здарылася? — ціха спытала манашка.

— Трэцяга дня...

Сястра Агапа моўчкі паківала галавою. Позна... Усё невыпраўна позна...

Раптам рыцар расплюшчыў вочы, бліснула іх невыцьвілая сінізна, і прагаварыў:

— Ня плач, Анэта, а то жабы ў пакоі разъвядуцца...

І паспрабаваў усъміхнуцца.

— Бачыш, я ўжо так блізка да брамы съмерці, што нават не зьдзіўляюся нашай сустрэчы...

Манашка нахліла галаву.

— Маё імя сястра Агапа.

— Кінь... Калісьці я гаварыў, што пазнаў бы цябе, нават калі б ты пераўтварылася ў воблака ці птушку... Ды хоць бы – і ў старую манашку.

Паміраючы рыцар і Божая нявеста глядзелі адзін на аднаго, угадваючы за скалечанымі часам рысамі съветлыя воблікі юнацтва і мілосыці. Сонца цягнулася да іх ласковымі промнямі скрозь рознакаляровы вітраж з выявай візантыйскага крыжа... У промнях бесклапотна танчылі пылінкі.

— Ты зъмяніў імя, Богуш... Ты зъмяніў веру...

Паранены заплюшчыў вочы.

— Што такое імя? Стужка ў валасах, сёньня – залатая, заўтра – срэбная, а пазаўтраму яе накруціць на кашчавы палец съмерць... Рыцар... мусіць заваёўваць славу... І адно моцны... заваюе яе. Высокую пасаду ў гэтай дзяржаве... можа заняць толькі... адзінаверац вялікага князя.

Рыцар стаміўся, гаворачы, і нібыта задрамаў. Сястра Агапа агледзела яго рану. Што ж, можна хаця б паспрабаваць аблегчыць боль. Накласыці мазь... Вось так... А на краі раны, дзе ўжо счарнела, лісты арнікі...

— Не старайся, Анэта, мяне ўжо чакае архангел... Я думаю, што рыцара павінен сустракаць архангел з мечам, рыцар Божага войска... Мне нават здаецца, што я бачу водбліскі ягонага мяча.

Рыцар глядзеў на схіленую галаву манашкі, накрытую чорнымі покрывамі.

— З-за цябе, Анэта, не магу з чыстым сэрцам на Божы суд ісьці... Трэба ўсе крыўды на гэтым съвеце пакідаць. А я прабачыць не магу, што ты ў вежы мяне адштурхнула. Я ў такім вары апынуўся... Рушыў, не разъбіраючы нічога. Пакуль мяне не паклалі чужыя мячы... Што цябе прысудзілі замураваць у вежы, я праз месяц даведаўся, калі ад ранаў ачунияў. Я дасюль лічу, што, каб не ўцякла ты, мог бы цябе выратаваць! І мы былі б шчаслівымі!

— Ты прывёў у горад ворагаў...—прагаварыла сястра Агапа.

— Ворагаў? Сёньня ноўгарадцы – нашыя лепшыя сябры. Можа быць, зайдзіш яны зноў стануць ворагамі... Якая розыніца? Я думаў, што ты не засталася са мной, бо чортавы лекар сапраўды цябе счараўаў.

Нейкі час панавала маўчанье, толькі слова малітвы зъяляталі з вуснаў манашкі, як галубінае пер'е, падхопленае ветрам.

— Нахіліся... – папрасіў рыцар. Сястра Агапа паслухмяна наблізілася.

— Паслухай, ты ведаеш сакрэт лекаровых гадзіннікаў, праўда? Яны ў вежы стаяць, так?

Вочы Богуша хваравіта блішчэлі.

Сястра Агапа адхіснулася.

— Навошта яны табе?

— Гэта – моц... Сіла... Яна патрэбная сёньня нашай дзяржаве... Ты магла б навучыць нас, як карыстацца гэтымі гадзіннікамі? Калі б татараў або шведаў прымусіць танчыць у съяротным танцы!

Манашка рэзка ўзынялася, перахрысьцілася.

— Што ты гаворыш, Богуш? Выратуй Гасподзь душу тваю... Ты трывыніш.

Пан Баліяслаў зайшоўся ў пакутлівым кашлі, на ягоных вуснах паказалася кроў. Малады Радчынскі забег у пакой.

— Пане бацька, знайшлі дамініканскага мніха! Ён прыме тваю споведзь.

Рыцар зірнуў на манашку і прахрышпей.

— Ну што, Анэта, можа, сустрэнемся там?

Яна скліла яго руку – хадзіць ў параненага была гарачка, рука халодная, нібыта ільдзянная – съціснула... І ён съціснуў яе даланю... Як у скоках съмерці... Цела старога воя пакутліва выпіналася, прабітыя грудзі хапалі паветра...

У кельлю зайшоў мніх, падазрон азіраючыся на абразы схізматыкаў. Усе, акрым сына, пакінулі паміраючага.

Сястра Агапа горача малілася перад алтаром, асьветленым толькі дрогкім аген’чыкам лампады.

...Акрапі мя ісопам, і ачышчуся...

Маладая чарнабровая манашка ўкленчыла побач, дачакалася, пакуль старэйшая скончыць малітву, і паведаміла:

— Падчашы памёр... А сын яго вас шукае. Кажа – нешта вы павінны яму расказаць, паводле бацькава запавету... Вы памерлага рыцара ведалі, сястра Агапа?

Старая манашка ўзынялася, перахрысьцілася... Яе твар са съядамі былой гожасці быў суроўы.

Скокі съмерці ня скончацца ніколі. Над гэтай зямлёю вечна будзе ляцець пачварны карагод, дзе ўсе трываюць адзін аднаго за рукі, і нікому не даюць высылізнуць, вызваліцца, застасцца на лапіку жыцця...

— Скажы маладому рыцару, што я дала абет затворніцтва і маўчанье. Адгэтуль мае слова будуць толькі тыя, што я сэрцам прамоўлю да Господа. І бачыць я жадаю толькі Господа, калі ўдастоюся спазнаць яго духоўнымі вачыма. Амін.

Маладая манашка з боязнью паглядзела на суразмоўніцу, схілілася ў зямным паклоне і сышла.

Назаўтра кельлю ў сутарэньях заклалі цэглай, пакінуўшы толькі адтуліну, каб падаваць затворніцы ежу.

Праз маленькае акенца кельлі, пад самай стольлю бачыўся сіні-сіні лапік неба і краёчак белага воблака, нібыта краёчак съягту на вежы вольнага места.

Гадзіннікі, чорныя рыцары съмерці, моўчкі стаялі ў сутарэньях... Яны чакалі, калі спатрэбляцца новаму ўладару, дастаткова съмеламу, каб прызваць на дапамогу съмерць.

За вакном съвяцілася маленькая злая зорка, як ваўчынае вока. Няўжо я спала? Зірнула на гадзіннік... Другая ночы. Але на сон забудзіся. І не рабі выгляд, што зможаш вярнуцца да звычайнага жыцця. Як там Юрась? Я спрабавала ўпэўніцца ён, што ён зъмірыўся – а што застаецца яму рабіць? Усё роўна раскажа, і адладзіць...

Але каго я падманваю? Юрась ніколі не зважаў на разумныя, цалкам зразумелыя доказы. Ён жа зацяты... Ён жа да апошняга будзе трymацца...

Я ўпершыню адчувала гэткі боль, нібыта душа разрывалася ад тугі... А я думала, што горш, чым тады, калі сыходзіла з агульнарэдакцыйнага сходу, мне ніколі ўжо ня будзе.

А што, калі я больш яго ня ўбачу, Юрася? Як мне жыць з гэтым?

Я села на ложку і захуталася ў коўдру... Але было ўсё роўна холадна. Так холадна і самотна, нібыта я на скрыжаваньні восеньскіх вятроў, і забылася, дзе мой дом.

...Што з ім зараз, з Юрасём?...

Пытаныне нібыта сталася асобнай жывой, надакучлівай істотай, якая бязылітасна кусала і джаліла съядомасць.

Съвет фараў прабегся па съяне, нібыта прамільгнуў анёл, не пажадаўшы затрымацца і суцешыць.

Добра, уявім, я засталася... Сядзела б зараз з Юрасём у Людвісарава... Сапраўды, яшчэ горай яму зрабіла б.

Пайсьці па дапамогу? Ха-ха-ха! Куды? Да Бэтмана і Робіна? Хіба толькі мульцяшныя супермэны і могуць умяшацца...

Але я не могу так больш! Ракавінка, у якой я пражыла столькі гадоў, трэскалася знутры ад выбухаў майго болю.

Хаця пасыля гэтай – праз адзінаццаць гадоў, – сустрэчы, ну што між намі было? Дотык рук... Юрась, вядома, адчувае віну перада мной – ён жа заўсёды бярэ на сябе ўсю віну. Я пэўная, што ён бы з радасцю аддаў за мяне жыцьцё. Але пра каханыне да мяне, я думаю, і размова не ідзе. Юрась мае з-за каго пакутваць. А няўжо вось гэта, што я зараз адчуваю, і ёсьць каханынем? Якое ж яно... няўмольнае... балючае... Быццам нехта ўдарыў мяне па вачах промнем чароўнага ліхтара, і я з містычным жахам убачыла нейкі ланцуг – ці шаўковую вяроўку, як уяўляюць японцы, — якая нечакана прывязала мяне да другога чалавека, міма маёй волі. І кожная спроба аддаліцца – толькі боль...

Я падышла да вакна, загарнуўшыся ў коўдру. Засьнежаны двор, на белым асфальце ў съвятле ліхтара – дзіве чорныя палоскі ад колаў машины... Пагляд мімаволі скіраваўся да гарызонту, маленькі кавалачак якога, пасечаны сілуэтамі дрэў, праглядаўся між сыпінамі суседніх дамоў. Юрась дзесьці там... далёка... У цемры... Чаму я – тут? Мне трэба да яго! Не да таго, забаўнага юнака, майго выпадковага мужа, а да гэтага –

сталага мужчыны, які зьведаў гора і жарсьць, і змог захаваць у сабе таямнічы агонь, які калісці й прывабіў мяне... Які змушае яго зараз кідацца з дзідай на вялізны вятрак... Рыщар сумнага ablічча...

Што з ім зараз?...

Дон Кіхота нават звычайны паствуhi білі палкамі...

Я таксама думала, што магу змагацца з ветракамі. Але, аднойчы ўпашы з бязылітаснага нежывога крыла, страціла веру ў тое, што можна спыніць нават найвялікшымі ахвярамі гэтую махіну, раскручаную мільёнамі самалюбстваў, якая перамолвае лёсы людзей і дзяржаў, кахраныне і годнасць, розум і веру ў аднолькавую вязкую масу, прыдатную, каб ляпіць паслушмянае, зручнае грамадства. Не, сапраўдная барацьба вядзеца не на пляцах, а ў табе самім. А я заўсёды ўцякала ад сваіх праблем. Таму і сны не запамінаюцца, якія гэтыя ж праблемы ставяцца. Зараз з памяці нібыта спаўзала сетка... Як наяве, убачыла ўсьмешку Юрася, яго непакорлівую чупрыну, сіні ўпарты пагляд з-пад прамых броваў, шнары на шчацэ, абдрапаныя жалезным нутром гадзіннікаў пальцы... И як ён кланяўся перад гэтымі гадзіннікамі і звяртаўся да іх з жартоўнымі словамі...

Пане Ян з Адамам і Евой...

І тут жа ўсплылі ўбачаныя ў съне тыя ж выразаныя з дрэва Адам і Ева з кубкамі і зъмяй. Яшчэ не пашкоджаныя часам, у яркасці фарбаў і пазалоце...

Гадзіннікі стаяць у коле...

Лекар у чорным падыходзіць да іх...

Данс макабрэ... Фігуры съмерці... Баркун, Стэла, Юрась – адзін за адным выходзяць з кола...

Не, толькі не Юрась!

Ну ўспамінай жа!

Я гатовая была раскалоць галаву аб съянину, абы дастаць адтуль не-паслушмянныя вобразы.

Ад напруження съвет паплыў вакол у чырвоным тумане...

І я ўспоміла.

Засталося скамечыць адзінаццаць пражытых гадоў, як чарнавік. Ён ня варты й аднога правільнага звонкага радка.

І я зрабіла ўчынак, які аніяк нельга было вытлумачыць логікай, але мне – маёй новай сутнасці – зразумелы. Падышла да люстэрка і рашуча абрэзала сваю рудую касу. Коратка, на самай патыліцы. Ускудлаціла рукой валасы... И праз знаёмыя рысы ў люстэрку нарэшце вызірнула даўно забытае дзяўчо з процьмай ілюзіі і здольнасцю да ўчынкаў, невытлумачальных логікай. За вакном разъвіднела... Дзень зазіраў у маё вакно шэрым хворым тварам, на якім не мелася спачуваньня.

Тэлефон Лілі Пяцроўны быў на візітоўцы.

Я сказала ўсяго некалькі словаў...

Праз дваццаць хвілінай ля майго пад'езду стаяла машына. Перад тым, як выходзіць з кватэры, я прыхапіла з сабой канверт з далярамі.

Кіроўца, незнаёмы мне лысы мужчына, падобны да млынара, сядзеў моўчкі, глядзеў толькі на дарогу. І мне было не да размоваў. Яшчэ і яшчэ раз я пракручвала ў галаве вобразы, убачаныя ў снах... Я не спрабавала зразумець, адкуль яны прыйшлі... Калі гэта – усяго толькі мая хваравітая фантазія, блёкат, то... ну што ж, я ўсё роўна апынуся побач з Юрасём.

Мой страх кудысьці зынік, нібыта я перайшла мяжу, за якой нішто ня мае значэння, акрым таго, што ў сэрцы.

Рассунуліся бетонныя вароты... Дзьве каменныя багіні, абуджаныя ранішнім сонцам, зімовым, познім і халодным, праводзлі мяне белымі съяпымі вачыма. *Ave, Людвісара, morituri te salutant...*

Яны ўжо чакалі мяне – Янчын, Макс, Ліля. Апошняя, як я цяпер ведала, прадстаўляла інтэрэсы Калыванава.

— Ну што ён, наш майстра, табе расказваў? – накінулася на мяне былая мадэлька. Пад вачыма ў яе цымнелі кругі – перажывае... Гаспадара даручэнъне блага выконваецца. А гаспадар, відаць, прысьпешвае. Але мяне цікавіла адно.

— Дзе Юрый Дамагурскі?

Янчын па-сяброўску паклаў руку мне на плячо.

— А вось Ганначка, як старому сябруку, мне ўсё і раскажа, а потым мы наведаем Юрася... Ты такая малайчына, што наважылася дапамагчы...

Макс белазуба ўсьміхнуўся.

— Ну чаму ж менавіта вам раскажа, дарагі Віталь... Я, як прафесійны психолаг...

— Сыцініце! – Ліля так раўнула, што калі ў гэтым доме жыў дамавік, ён мусіў схавацца пад печку. – Перастаньце ірваць коўдру на сябе, або ніхто нічога не пачуе... Дый ці ёсьць яшчэ што чуць?

Баркунова ўдава (ци, можа, забойца?) сумніўна зірнула на мяне. Я страцінула падстрыжанымі валасамі, нібыта скідала апошнія рэшткі сумненія.

— Я глумачыла... Я не могу нічога расказаць. У тэхніцы не разбіраюся. Толькі пакажу, што запомніла, на гадзінніках. Але найперш хачу бачыць Юрася!

Усе трое перазірнуліся. Бязмоўная рада ворагаў-хаўрусынікаў...

— Дык пойдзем хутчэй, пакуль ёсьць каго пытацца! – прысьпешыў усіх Янчын.

Ахоўнік, падобны да барца сумо, паслужліва бег перад намі і адчыняў дзьверы. Вось і знаёмы калідор да майстэрні... Я павольна спускалася па прыступках у паўцемры. Праз расчыненныя дзьверы бачылася мірная карціна. Гадзіннікі, расстаўленыя ўздоўж сцяны, більядны стол... Утульны агонь у каміне... Знаёмыя грамідлы Ігар і Анатоль сядзяць на вінтавых крэслах, ядуць сьвежыя вішні (самая магнацкая ежа ўзімку) і пstryкаюць костачкамі ў нябачную мішэнь.

Пры нашым зьяўленыні Ігар і Анатоль паслухмяна ўскочылі... Я паглядзела налева і ўбачыла іхню мішэнь... У мяне перахапіла дыханье. У куце тварам да сцяны стаяў аголены да пояса Юрась, нізка нахіліўшы галаву. Яго ўзынятыя рукі былі прыкаваны наручнікамі да нейкай трубы, а на сыпіне вугалем намаляваныя кругі. Відаць, у «мішэнь» трапляла нешта больш небяспечнае за вішнёвыя костачкі, бо сыпіна Юрася была ў парэзах і апёках.

— Што... што вы робіце... – толькі і змагла прамармытаць я.

Юрась павярнуў, наколькі мог, галаву, ablizaў скусаныя перасохлыя вусны.

— Ды вось, гуляем у сьвятога Себасц'яна.

Голас яго гучаў глухавата, але спакойна, нават з іроніяй. Ён яшчэ жартаваў!

— Вылюдкі!

Я кінулася да «Себасьцьяна». У вушах маіх шумела кроў, і я не адразу ўсвядоміла, што Юрась настойліва мяне дапытвае.

— Навошта ты сюды прыехала? Ты што, здурэла, Анэта? Я ж прасіў...

Нечая моцная рука адцягнула мяне на сярэдзіну пакою. Макс пазіраў усё гэтак жа прыязна, хіба толькі на дне яго шэрых вачей успыхвалі падазроняя агенъчыкі, як у ваўкалака.

— Ганначка, мы ўсе чакаем... Давайце папрацуем. Заўтра сорак дзён па Аркадзю Баркуну, у імя яго памяці мы павінны аднавіць старажытную карцінку.

Каб я не была ў такім жаху і гневе, зас্মяялася б, мусіць. Успомніў леташнюю байку...

— Вызваліце рэстаўратара!

Янчын грэбліва скрыўтлустыя вусны.

— Пасьпеецца... Не заслужыў ён добрых адносінаў, ёлуп упарты. Давай, Анэта, паказвай... Мы ўсе дапаможам. Што ён з гадзіннікамі рабіў?

Юрась тузануўся ў сваім куце.

— Яна нічога ня ведае! Адпусьціце яе. Яна ня мае ні да мяне, ні да гадзіннікаў ніякага дачыненяня. Зусім староныні чалавек.

Але на яго крыкі ніхто ня зважыў. Толькі Янчын шырока ўсміхнуўся.

— Адхрышчваецца наш майстра ад сваіх пачуццяў. Ведаеш, Ганначка, мы тут учора яму адну ампулку ўкалолі... Ён столькі цікавага пра адносіны да цябе расказаў. Раман цэлы! Так што пашчыруй дзеля сваго рыцара. — і чамусьці дакорліва дадаў.— Та-ак... Рамантычную гісторыю распавёў... І гэта замест таго, каб расказаць пра тое, пра што пыталіся.

— Цэнзура съядомасцыі можа быць вельмі моцнай! – адразу пакрыўджана азваўся Макс, які, відаць, у словах Янчына ўчуў папрок на свой адрас. – Дарэчы, другая ампулка таксама не спрацавала.

Янчын, у чый гарод на гэты раз, відаць, ляцеў каменьчык, зьбіраўся быў сказаць нешта зъедлівае, але Ліля злосна крыкнула:

— Лухта вашая хімія! Не з таго пачалі, толькі час страцілі. «Вой, ды каб жа бяз бачных пашкоджаньняў...» Калыванаў з такімі прыдуркамі – дзядоўскімі метадамі, і ні разу ня схібіў. Адразу б мяне паслухалі. Давай, як цябе там, Анэта, паказвай, а то твойго рыцара сама пачнун на кавалкі рэзаць. І пачнун з «кавалка» самага інтymнага і дарагога.

Я абавяля вачыма пакой, спрабуючы засяродзіцца. Мне цяпер спатрэбіцца ўсе мае сілы. Позірк спыняўся на дэталях, якія не хацелася асэнсоўваць. На паверхні більярднага стала – плямы засохлай крыві... Абрыўкі правадоў... Нейкія жалезнныя штыры... На падлозе – пустыя шпрыцы. І – я не памылілася – супрацьгаз.

Так, ночка ў Юрася выдалася нялёгкая.

Але, падобна, у ягоных катаў – таксама.

Як ён пакуль яшчэ трывае? Па прысутных бачна, што яны часова страцілі надзею разгаварыць майго зацятага былога мужа. Стаміліся... Часова... Каты таксама людзі, ім трэба адпачыць, забавіцца... Каб потым, з новымі сіламі – зноў за працу... Тым больш час працуе на іх, адбіраючы ў ахвяры сілы.

Але вочы тых, хто глядзеў на мяне, рабіліся ўсё менш і менш падобныя

да звычайных чалавечых вачэй, і ўзгадваліся назвы тыпу «Зазірні ў вочы лемуру»...

Страху не засталося. Толькі гнеў і пагарда.

— Прыйярыце більярдны стол.

Ахойнікі кінуліся выконваць, ледзь не зьбіваючы адзін аднаго з ног. Месца хапае... Майстэрня вялікая. Як школьні стадыён. Кола съмерці лепей зладзіць вось там, падалей ад дзвіярэй...

Я агледзела падлогу. Там-сям яшчэ былі бачныя лініі крэйдай, якія крэсліў Юрась. Што ж, думаю, я змагу паўтарыць.

Так... Заарыентавацца па баках съвету. Задыяк... Лініі, па якіх паляціць съмерць... Цяпер гадзіннікі... Ахойнікі і Янчын з Максам уладковалі кожнага рыцара съмерці на ягонае месца. Я паправіла стрэлкі на гадзінніках. На кожным свой час. Свой парадкавы нумар. Гадзіннікі паўсталі гэтак жа, як вякі таму, і падрыхтаваліся да бітвы цемры з цемрай. Юрась, відаць, пачынаў верыць, што ў мяне ёсьць нейкія веды, таму што стаў крычаць, каб я нічога не расказвала... Я ня бачыла, што з ім зрабілі, відаць, ударылі ў жывот, бо крыкі зъмяніліся хрыплымі ўздыхамі-стогнамі...

Так, цяпер адна, але надзвычай важная, папраўка... Для нас з Юрасём — жыццёважная...

Я загадала павярнуць гадзіннікі цыферблатамі вонкі. Калі мае сны хоць у нечым — праўда, то цяпер съмерць будзе не сыходзіць з кола гадзіннікаў, а застанецца каля іх... Магчыма, прыхопіць і нас з Юрасём. Але ж — забярэ і іншых, датычных да таямніцы. Юрась гатовы зънікнуць разам з гэтай таямніцай. Што ж, цяпер гатовая і я таксама.

Дамагурскі, відаць, паступова здагадваўся, што я раблю, бо прахрыпей толькі:

— Асьцярожна, Анэта... — і змоўк.

Як казаў Артэга-і-Гасэт, хто не спазнаў, як праймаюць дрыжыкі перад пагрозай часу, той не заглыбляўся ніколі ў нетры лёсу і толькі дакранаўся яго пяшчотнай абалонкі. Фраза, якую мы з парадайней велягтурыстасцю паўтаралі перад тым, як зайсці ў кабінет здаваць іспыт.

Пяшчотная абалонка лёсу крывавіла. Час наблізіўся ўшчыльнью, нібыта гіганцкі гадзіннік, і нахіліўся над намі вялізным цыферблатам з адной стрэлкай...

— Мне патрэбна вялікая круглая ваза з простага шкла. Чым бліжэй да формы шара, тым лепей. Можа, акварыум.

Яны зноў забегалі, замітусіліся, і хутка перада мной стала некалькі круглых вазаў, з якіх толькі што няўважна высыпалі па-мастацку выкладзеныя ракавінкі, сухія кветкі, штучныя перлінкі, каралавыя галінкі ды іншую дывайнэрскую лузгу. Я выбрала вазу, якая падыходзіла па памерах, і паставіла ў цэнтр, там, дзе сыходзіліся ўсе лініі (быццам постмадэрновая метафара адсечанай галавы прарока).

— Ёсьць у гэтым доме срэбны прадмет, падобны да сярпа? Нож, відэлец, лыжка, урэшце?

Сталовыя прыборы звонкай гарой ляглі на стол, нібыта здабыча банды злодзеяў, што вярнулася з вандроўкі па гаспадарскіх буфетах. Вось гэтая лыжка для кавы, доўгая, выгнутая, бадай, падыдзе найлепш. Я асьцярожна апусьціла яе ў вазу... Засталося завесьці гадзіннікі.

Вось адзін пачаў тахкаць... Другі... Трэці... Дванаццаць жалезных вер-

шнікаў съмерці. Здавалася, нават паветра пачало ззвінець... Бом-м-м... Гэта падаў голас апостал Пётр. Пачаў біць другі гадзіннік... Трэці...

— Глядзіце, лыжка зварухнулася! — ускрыкнула Лілія Пятроўна. Усе, як я і спадзявалася, згрувасыціся вакол вазы, у якой сапраўды пачала вібрыраваць, паўзыці, і вось ужо — паволі круціца срэбная лыжка, нібыта трэска ў віры.

Вось загаварыў апошні гадзіннік, Юда. Кашчавая фігура ў расе на ім падняла складзеныя далоні ўгору, нібыта заклікала з нябёсаў пакараньне на грэшныя галовы.

Раптам адна з вазаў, якія мне не спатрэбліся, разъляцелася на кавалачкі. Людзі, што стаялі ў коле гадзіннікаў, пачалі віншаваць адзін аднаго... Яны не звярнулі ўвагі, што разьбітая ваза стаяла ня ў коле, як мусіла быць паводле пісьма лекара, а па-за колам... Але іх съядомасыць, відаць, патроху муцілася... Як і мая. Я паволі адступала да Юрася, адчуваючы інстынктыўна, што толькі там выратаваньне... Бліжэй... Бліжэй... Вось я ўжо побач з ім... А пакой нібыта гайдaeцца... І звон... У вушах, у галаве, і нібыта душа ў такт з ударамі съціскаеца і пульсуе...

Я ўсё-ткі гэта зрабіла. Запусыціла старажытную машыну съмерці.

— Прыхініся да мяне! Чуеш, Анэта! Сюды, за мяне хавайся!

Голос крычаў зусім побач, але я не разумела сэнсу словаў. Шалёная, дзікая сіла цягнула мяне некуды... Пасьля я ўсьядоміла, як добра, што Юрась быў прыкаваны наручнікамі. Хаця, можа, на яго, такога моцнага, і сіла гадзіннікаў не падзейнічала б. Яна — для слабых, ахопленых прагай съмерці...

Юрась прыцінуў мяне да съянны ўсім целам. Але я ўсё ірвалася, мяне зацягваў вір... И толькі дотык да вуснаў вярнуў съядомасыць. Юрась цалаваў мяне, нібыта хацеў у пацалунку аддаць ўсё сваё жыцьцё... И гэтая сіла аказалася мацнейшай за вар'яцкі вір. Цяпер для мяне існаваў толькі мужчына побач, яго гарачыя вусны, біцыцё яго сэрца, яго дыханье... Я ўчастілася за Юрася, нібыта тапелец.

Ня ведаю, колькі мы так прастаялі. Час перастаў існаваць. Нарэшце я зразумела, што вакол — цішыня... Гадзіннікі змоўклі. Толькі нейкі дзіўны рytмічны шоргат і глухія выкрыкі. Я асьцярожна адхінулася ад Юрася, вызірнула з-за яго пляча. Ногі мае падагнуліся ад убачанага... Юрась таксама паглядзеў назад і здрыгнуўся:

— Прасвятая Багародзіца...

Ніколі не забудуся таго відовішча. Нават цяпер, варта мне заплюшчыць вочы, я магу аднавіць яго ў дэталях. Сашчэпленая рукі, вочы, якія нібыта глядзяць унутр чэрата, выскаленая твары... Шалёны карагод вярнуўся. Цяпер для тых, хто скакаў у ім, ня мела значэння, хто каму служыць, хто над кім уладарыць. З вуснаў, што ня ведалі словаў малітваў, зрывалася нешта дзікае, падобнае на «Гу! Гу!»

— Як зьняць наручнікі? — задыхаючыся, спытала я ў Юрася. Той, усё яшчэ ня могучы адараўцаца вачыма ад вар'яцкага відовішча, прамармытаў.

— Ключы дзесьці павінны быць... Можа, вунь там, на століку...

Дасюль не разумею, як мне ўдавалася нешта кеміць, дзейнічаць... Усё рабілася, як у сyne, калі самыя неверагодныя, жахлівыя рэчы здаюцца натуральнымі. Перадольваючы паветра, як дрыгву, я наблізілася да століка, на якім тыя, што гэтай ноччу ламалі волю непакорлівага майстра,

расклалі свой немудрагелісты съняданак. Кававарка, кубкі з недапітай кавай, талерка з вішнямі, лусьцікі з вяндлінай, бутэлькі з мінеральной вадой, пачкі цыгарэтаў... Мне адразу ўспомніліся пратаколы допытаў інквізіцыі, дзе ў апісаныні працесу катаванья ўвесъчныя ўстаўкі пра тое, што каты зрабілі перапынак на «перакус». Сярод пералічаных мірных прадметаў валяліся іншага кшталту атрыбуты «вечарынкі»: ампулы і нераспакаваныя шпрыцы, металёвая штука, у якой я ўгадала электрапшокер, яшчэ адна пара наручнікаў... На шчасьце, былі і ключы.

Я адамкнула наручнікі. Юрась пахіснуўся і ўпаў. Але прыўзыняўся, страсянуў галавой.

— Вады...

Я бегма прынесла яму бутэльку мінералкі. Юрась прагна адпіў, рэшткі выліў сабе праста на галаву. Абцёр твар і з цяжкасцю ўстаў на ногі. Дзякую Богу, здаецца, можа ісьці... У куце я падабрала скамечаны Юрасёў швэдар. Курткі вісіць унізе...

— Давай хутчэй адсюль! — я пацягнула Юрася за руку ў бок дзівярэй, стараючыся не глядзець на шалёны карагод.

Юрась быў памкнуўся за мною, але ў дзівярах затрымаўся, абапёршыся аб съяну рукой, упрыгожанай, паўзверх старых шнараў, цэлай калекцыяй новых.

— Не, я не могу так съысці.

— Што ты тут забыўся? — зынервавана спытала я.

— Разумееш, калі тое, што тычыцца гадзіннікаў, праўда... А я думаю, што гэта праўда... То гэтая людзі будуць бегчы, пакуль не памруць.

— І... што?

— Я не могу гэтага дапусыцца.

Я разгублена спынілася, гледзячы на выснажаны твар Дамагурскага, і з адчаем зразумела, што мае пярэчаныні ня будуць мець моцы. Але ўсё-ткі паспрабавала.

— Адкуль ты ведаеш, што яны памруць? Набегаюцца, паваліяцца, адляжацца... Мне дык увогуле здаецца, што яны кожнае імгненьне могуць апрытомнець. Што тады з намі будзе? Урэшце, яны з табой такое выраблялі... Чаму ты павінен пра іх клапаціцца?

Але Юрась зацяўся.

— Я павінен гэта спыніць.

О, Божа...

— Як толькі ты гэта спыніш, танец съмерці пачнецца для нас.

Дамагурскі ўпарта звёў бровы.

— Я не могу дапусыцца, каб яны памерлі.

— Паслухай... — Я пакутліва шукала выйсця. — Ну давай хаця б пачакаем, пакуль яны... ня змогуць нас перасьледваць.

Рэстайратар задумаўся.

— А... колькі часу павінна прайсці?

Я пастаралася гаварыць упэўнена, нібыта ведаю.

— Ну марафонскі забег колькі доўжыцца? Гадзінаў пяць? Шэсць?

Праўда, гэтыя, у карагодзе, бягучы дужа хутка... Але, думаю, за гадзіну з імі нічога ня здарыцца. У такіх... анармальных станах арганізм набывае надзвычайнія ўласцівасці. Праз гадзіну можна паспрабаваць... Затое яны нейкі час будуць недзеяздольныя, і мы зможем зъехаць. Хаця нагадаю, што сярэднявечныя танцы съмерці тым і вылучаліся, што шаленцаў ня

мог спыніць ніхто, ніякая сіла. І... што ты будзеш рабіць з таямніцай? Ці ты дарэмна тут геройстваваў, і ўсё роўна гэтай навалачы ўсё аддасі?

Юрась яшчэ раз зірнуў на карагод, што круціўся ў акружэнні цёмных пачвараў, якія нібыта зьдзекліва назіралі за шаленцамі, рашуча сказаў:

— Пайшлі... Я ведаю, што рабіць.

Мы падняліся на “панскі паверх”. Юрась кіраваўся ў пакоі з Калыванскімі калекцыямі, толькі крыху пахістваўся, ідуучы. Я ледзь пасыпвалі за ім са старым швэдарам у руках. Праўда, апынуўшыся ля канапы, засланай белым мехам, Дамагурскі ўсё-ткі вырашыў дазволіць сабе выйсьці з ваярскага стаіцызму і паваліўся. Я ледзь пасыпела падхапіць яго, каб зноў ня ўпаў на падлогу, і дапамагла ўлегчыцца на канапу.

— Нічога... Я зараз ... — гэта Дамагурскі яшчэ спрабаваў пераканаць мяне ѹ сябе, што ён у парадку. Ашалец...

Я пашнырыла па пакоі — тут Калыванаў, відаць, бавіў дольчэ фаньентэ, гадзіны цудоўнага нічога-не-раблененя, з дапамогай, акрым усяго іншага, шыкоўнай каробкі з нямецкім шакаладам і калекцыйных канъякоў. Ад канъяку Юрась адмовіўся. Бог яго ведае, што за гадасьць у вены паролі, ад адной — съядомасьць адключаеца, ад другой — цягліцы ірве, нібыта абцугамі, аж суставы выкручвае, невядома, як яно з алкаголем спалучыцца? Лепей выкарыстаць як антысептык...

Адкаркаваў чорную матавую бутэльку з залатымі літарамі, падняў і... выпіў сабе на зраненую сыпніу.

Блазньюк!

Хвіліны, выйграныя намі ў лёсу, цягнуліся цэлае жыцьцё. Дэкарацыі адметныя. Пусты дом, набіты шыкоўнымі рэчамі — здавалася, патрасі яго, загрукае, як куфэрак, набіты косткамі. У сутарэннях круцілася шалёнае кола, і цікалі сярэднявечныя гадзіньнікі.

Юрась пацягнуў мяне за руку і змусіў прылегчы побач. Зусім блізка апынуліся яго сінія очы, абведзеныя цёмнымі кругамі стомы.

— Адкуль ты даведалася сакрэт гадзіннікаў, малая?

— Прысыніла... — абставіны, у якіх мы знаходзіліся, былі такімі фантастычнымі, што мой фантастычны адказ Юрася цалкам задаволіў.

— Чаму ты прыехала?

Я іранічна прыўзыняла бровы.

— Здагадайся з трох разоў.

Ён, відаць, здагадаўся з першага. Таму што зноў пацалаваў мяне. Присмак съмерці надае пацалункам асаблівую моц. Калісьці я любіла вадзіць сваіх кавалераў падчас першага спаткання на старыя гарадскія могілкі. Выпрабаваныне вытрымлівалі ня ўсе. Дамагурскі, у прынцыпе, таксама... Заявіў мне, што цалавацца над чужою магілай — грэх, і зьвёў у суседні скверык... Які, па-сунасыці, таксама быў калісьці часткай могілак.

Госпадзе, што мы нарабілі адзінаццаць гадоў таму... Нас чакала нашае каханыне, быццам шыкоўны съяточны торт. А мы, як несьвядомыя малечы, напярэдадні съята праbralіся ў гасціцёню і адхапілі па неахайнаму кавалачку з крэмавымі кветкамі, безнадзейна сапсаваўшы ўрачыстасьць.

— Прабач мене, Анэта... — пакутліва прагаварыў Юрась. — Мушу признацца — гэта ж я з-за свайго эгаізму ўцягнуў цябе ў гэтую справу. Разумееш, убачыў цябе на кірмашы... Вось і закарцела неяк знайсьці падставу для наступных сустрэчаў. Хоць права ніякага ня меў у тваё жыцьцё вяртацца. Не могу сабе дараваць...

Я ўявіла, а што, калі б ён сапраўды не прыйшоў у маю хату... І ня зьведала б я страху і болю апошніх дзён, і было б у мяне ўсё ціха і спакойна... І мяне аж скаланула ад такога ўяўленыня. Я пагладзіла мужчыну па няголенай шчацэ са шнарамі і прамовіла слова, якія, была перакананая, не прамоўлю ніколі і нікому:

— А навошта мне жыць без цябе?

Бомм... Шкло ў шафах тонка задрыжэла. Гадзіннікі працягвалі старанна лічыць час, і ў іх галасах мне чулася злавесная радасць.

Юрась з цяжкасцю ўстаў, нацягнуў швэдар і рушыў да съянны, упрыгожанай барвовым пухнатым кілімам, на якім была разьвешаная старажытная зброя – нібыта пакінутая пасыля бойкі на залітым крыўёй лузэ. Павагаўшыся, Дамагурскі зъняў з мацаванніяў алебарду, такую самую, як у картачнага крыжовага валета. Начышчанае лязо блішчэла, як новенькае. Але, па майм перакананыні, метал, які адбіраў жыцьці, ніколі ня будзе выглядаць звычайна. Лязо алебарды люстравала тыя стагодзі, калі яно было зброяй съмерці. І Юрась выглядаў, як сапраўдны рыштар... Апошні рыштар...

— Пайшлі ў майстэрню...

...Яны ўсё яшчэ беглі па коле, на вуснах — белая pena, хрыплыя галасы рытмічна выкрыкаюць нешта... Юрась падышоў да аднаго з гадзіннікаў, моўчкі паглядзеў у ягоны па-вар’яцку абяякавы масянжовы твар і з усіх сіл ўдарыў па ім алебардай.

Ніколі яшчэ антыкварыят не зынішчаўся з такой апантанасцю. Юрась валіў гадзіннікі на падлогу, як съяротных ворагаў, адцягваў убок, разьбіваў іх жалезныя вантробы... Я таксама дапамагала, як магла, узяўшы нейкі малаток. Дэталі пырскалі ва ўсе бакі, як дождж Апакаліпсісу. Ірваліся вяроўкі з авечых кішак... Каціліся званы, нібыта адсечаныя галовы... Хутка ціканыне съціхла. А карагод усё танчыў. Я старалася не глядзець... Гэта было занадта жахліва... Але дэталі ўразаліся ў памяць. Ліля згубіла адзін туфель, на босай назе парвалася чорная ажурная панчоха, і мільгала яркай плямай ружовая пятка. Правае вока Макса чамусыці наплісія крыўёю... Шчокі тоўстага ахоўніка трасуща, нібыта кашалёк у скупой руцэ...

— Што рабіць? — крыкнуў мне Юрась. — Як іх спыніць?

Я разгублена паціснула плячыма. Калі лунатыка раптоўна пабудзіць, ён можа й памерці...

Раптам Юрась наважыўся і з усіх моцы штурхануў таўстуна... Літаральна павіс на ім. А той нібыта не заўважае. Валачэ за сабой нечаканую перашкоду, як мядзьведзь, у якога учапіўся малады хорт. Урэшце Юрасю ўдалося паваліць апантанага. Нейкі час таўстуна цягнулі за сабой іншыя, але рух запавольваўся. Людзі падалі, але іх ногі працягвалі танец, вусны нешта выкрыкалі...

Юрась пераступіў праз целы, узяў шкляны шар і бразнуў аб падлогу, як выпітую страмянную чарку.

— Усё... Дзякую за гасыцінасць.

На разьвітаныне я дастала з кішэні джынсаў канверт з грашыма і сипанула скамечаныя зялёныя паперкі на пабітыя гадзіннікі.

Юрась зусім выбіўся з сілаў. Я ледзь змагла давесыці яго да прыпынку... Але я ўжо ведала, што ніколі не пакіну гэтага чалавека. І гора, і пошасць, і ложак – усё напалам...

Гора хапала — пахаваньне Стэлы. Юрась усё-ткі кахаў яе... Мне давялося ўзяць на сябе шмат клопатаў. Тым больш, што Юрасю рабілася блага, асабліва па начах, ён крычаў ад болю, трывальніў... Відаць, наступствы тых «ампулак», што яму ўкалоў падчас допыту ў Людвісарава.

Цень Стэлы не стаяў між намі. Я праста часам адчувала, нібыта яна сумна назірае збоку, і яе цёмныя вочы блішчаць у начной шыбе ня рэўнасьцю або злос্থцю, а лагодным спачуваньнем. Яна быццам разам са мной трывожылася за Юрася, як калісъці ён трывожыўся за яе. І дапамагала мне чакаць яго...

Я чакала яго ўвесь вечар... Гэта мусіў быць асаблівы вечар. Мы дамовіліся, што калі пройдзе сорак дзён пасля съмерці Стэлы, ён перабярэцца жыць да мяне назусім.

Я сядзела ля вакна ўсю ноч, і прамень фар кожнага выпадковага аўтамабілю нібыта разразаў маё сэрца на дзве палавінкі, а рыпеньне сънегу пад ногамі рэдкіх мінакоў здавалася землятрусам. Юрась не прыйшоў. Раніцай я пачала шукаць яго... Ніхто ня ведаў, куды ён падзеўся. Ягоная маці паведаміла, што ён сапраўды сабраў увечары рэчы і пайшоў да мяне («знайшоў жа, да каго, хіба мала на ягоны век хапіла няўдаліц», — чыталася ў заплаканых вачах маці).

Свяякі звярнуліся ў міліцыю... Але Дамагурскага так і не знайшлі, як не знайшлі забойцу Аркадзя. Я спрабавала ў адчайных пошуках выйсыці на гаспадароў Людвісарава, але дарэмна. Калыванаў зъехаў, даходзілі чуткі, нібыта ў Расіі яго спрабуюць засудзіць за грашовыя махінацыі. Баркунова ўдава таксама зънікла, ня зладзіўши ані саракавінаў па забітым мужы, ані музея яго імя. Рэстаранчыкі і крамы на пляцы Старавежскі абслугоўваюць дальнабойшчыкаў, а вежа стаіць пустая, пазірае съляпымі вокнамі-вачніцамі, як паднятая з саркафагу мумія. Колькі я блукала вакол Людвісарава, спрабуючы нешта даведацца... Але там цяпер заўсёды цёмна і бязлюдна, нібы ў пустым склепе. Юрась зънік бясьсьледна.

Я дасюль яго чакаю.

Дарэчы, вярнулася ў журналістыку. Працую ў выданьні, якое то зачыняць, то яно зноў адкрыеца пад іншай назвай. Але пасля гісторыі з гадзіннікамі я перастала чагосыці баяцца.

Не баюся і сваіх сноў. Нават навучылася іх запісваць і ператвараць у літаратурныя творы. Іх друкуюць, чытачы хваліць, крытыкі не заўважаюць...

Часам, калі я ўключаю тэлевізар, не могу адагнаць думкі, што дзесяці побач з убачаным цікаюць гадзіннікі Бернасоні... Ляціць шалёны карагод... Трымаецца мы ўсе за рукі, жывыя і нябожчыкі, і кіруе нашымі скокамі нехта нябачны і бязлітасны, прагнучы ўлады. Але я ведаю, што заўсёды можна ўтрымацца ад шалёных скокаў. І не абавязкова для гэтага трэба хавацца ў сваю ракавінку. У кожнай ракавінцы — гучыць мора, у кожным камяні і ў кожнай валошцы — жыве Беларусь.

2005